

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

“ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ
ΑΥΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΈΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ”.

*«Research and Discussion of Bibliographic Sources about the
concept of Meaning in Sciences».*

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΑΚΑΝΤΑΣΗ

ΠΟΥ ΕΚΠΟΝΗΘΗΚΕ

ΓΙΑ ΤΗ ΛΗΨΗ

ΠΤΥΧΙΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2013

ΘΕΜΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ:

“ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ
ΑΥΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΈΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ”.

*«Research and Discussion of Bibliographic Sources about the
concept of Meaning in Sciences».*

*Επόπτρια Καθηγήτρια: Dr Αναστασία-Σοφία
Αλεξιάδου.*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Από την παρούσα θέση θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στην κ. Αλεξιάδου η οποία υπήρξε αρωγός μου στην προσπάθεια μου αυτή. Επίσης θερμές ευχαριστίες οφείλω στο προσωπικό των σπουδαστηρίων της φιλοσοφικής για την πολύτιμη βοήθεια τους στην ανεύρεση βιβλιογραφίας. Τέλος ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου που με στήριξε οικονομικά και ηθικά τα χρόνια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ως λέξη, η Φιλοσοφία σημαίνει έφεση για σοφία, τρόπο σκέψης ερευνητικής και ατέρμονης, γιατί η σοφία νοείται ως στόχος προς τον οποίο κινείται η σκέψη, ως ο δρόμος που δεν έχει τέρμα.

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάζονται οι βασικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις στην εξήγηση της έννοιας του νοήματος, τόσο στη φιλοσοφία της γλώσσας, όσο και στη φιλοσοφία της νόησης. Ως φιλοσοφία με τη σύγχρονη γλωσσική χρήση εννοείται η επιστημονική διαπραγμάτευση των γενικών ερωτημάτων για τη γνώση του κόσμου και τη θεώρηση του βίου.

Το τι είναι επιστήμη είναι ένα ερώτημα που απασχόλησε ιδιαίτερα τα τελευταία είκοσι χρόνια εκείνους που προσπάθησαν να δώσουν εκ νέου τον ορισμό της. Η σχέση καταρχήν επιστήμης και φιλοσοφίας θα πρέπει να κατανοηθεί ιστορικά. Με το πέρασμα από το μύθο στο λόγο που συντελείται στην αρχαία Ελλάδα, η φιλοσοφία συγκροτείται ως η θεωρητική επιστήμη κατεξοχήν προς αντιδιαστολή προς την πρακτική γνώση και την απλή δόξα. Βέβαια στον Αριστοτέλη συναντάμε μια διάκριση ανάμεσα στις επιμέρους θεωρητικές επιστήμες και την πρώτη φιλοσοφία, αλλά η διάκριση αυτή είναι εσωτερική υπόθεση της φιλοσοφίας, η οποία ταυτίζεται με την επιστήμη. Η διάκριση σε επιστήμες του λόγου και σε εμπειρικές επιστήμες που γίνεται στην αρχή των νεότερων χρόνων τελεί υπό την ηγεμονία της φιλοσοφίας.

Επίσης, περιγράφονται τα προβλήματα της αναζήτησης του νοήματος στη γλωσσολογική του διάσταση που αποτέλεσαν την ανάγκη συνέχισης της αναζήτησης στη γενικότερη γνωστική συμπεριφορά. Στη συνέχεια, περιγράφονται αναλυτικά οι προσπάθειες εξήγησης της εκ προθέσεως συμπεριφοράς του ατόμου και κατ' επέκταση, της γνωστικής διεργασίας που την υποστηρίζει. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τόσο οι προσεγγίσεις εξήγησης της γνωστικής διεργασίας που αφορούν στο εσωτερικό του γνωστικού ατόμου, όσο και αυτές που αφορούν στη διαμόρφωση του εξωτερικού του περιβάλλοντος. Οι έννοιες που οριοθετούν το πρόβλημα είναι το νόημα, η εκ προθέσεως και ένσκηπη αλληλεπίδραση, οι εσωτερικές αναπαραστάσεις του γνωστικού συστήματος με το περιεχόμενό τους, το

περιβάλλον και οι καταστάσεις πραγμάτων (αντικείμενα) στις οποίες αναφέρεται ένα γνωστικό άτομο.

Την φιλοσοφία του 20ου, αλλά και του 21ου αιώνα έχει απασχολήσει ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο το νόημα και η γλώσσα σχετίζονται με την πραγματικότητα. Αυτό ήταν αποτέλεσμα, κατά μεγάλο βαθμό, της επανάστασης της λογικής που ξεκίνησε από τους Frege, (1984) και Russell (1999). Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της αναλυτικής φιλοσοφίας είναι η παραδοχή ότι 'η φιλοσοφία της γλώσσας' είναι τα θεμέλια της φιλοσοφίας του υποκειμένου. Αν και η παραδοχή αυτή δεν είναι αποδεκτή από πολλούς, όλοι σχεδόν συμφωνούν ότι τα φαινόμενα του νοήματος παρουσιάζουν τα περισσότερα από τα πιο δύσκολα και άλυτα προβλήματα της φιλοσοφίας.

ABSTRACT

As a word, philosophy means appeal for wisdom, thinking and endless research, because the wisdom understood as a goal towards which moves the thought, as the road does not end.

This thesis presents the major philosophical approaches to explaining the concept of meaning, both in the philosophy of language and philosophy of cognition. As a philosophy with contemporary language use meant the scientific negotiated general questions about the knowledge of the world and the vision of life. What science is a question that preoccupied especially in the last twenty years those who have tried to give back the definition. The connection principle science and philosophy will be understood historically. With the transition from myth to reason that occurs in ancient Greece, philosophy constituted as a theoretical science par excellence to contrast with the practical knowledge and the simple glory. Certainly in Aristotle we find a distinction between the individual sciences and first philosophy, but this distinction is an internal affair of philosophy, which is identified with science.

The discrimination of speech sciences and empirical sciences that occurs at the beginning of modern times is under the hegemony of philosophy. It also describes the problems of searching for meaning in the linguistic dimension which were the need to continue the search in general cognitive behavior. Then details the efforts to explain the intentional conduct of the individual and by extension the cognitive process that supports it. Specifically, both approaches are presented to explain the cognitive processes concerning the knowledge within the individual, and those relating to the formation of the external environment. The concepts defining the problem is the meaning, the intent and enskopi interaction, internal representations of the cognitive system to their content, the environment and states of affairs (objects) referred to a cognitive person.

The philosophy of the 20th and 21st century is of particular concern the way in which the meaning and language associated with reality. This was the result, largely, of the revolution of logic started by Frege, (1984) and Russell (1999). The feature of analytic philosophy is the premise that the 'philosophy of language' is the foundation of the philosophy of the subject. Although this assumption is not accepted

by many, almost all agree that the phenomena of meaning are most of the most difficult and unresolved problems of philosophy.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	ΣΕΛ.9
---------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

1.1 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.....	ΣΕΛ.10-11
1.2 ΕΠΙΣΤΗΜΗ.....	ΣΕΛ.12-13
1.3 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ.....	ΣΕΛ.14-24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

2.1 ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ	ΣΕΛ.25-27
2.2 Η ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ.....	ΣΕΛ.28-34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

3.1 Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ.....	ΣΕΛ.35-41
3.2 ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ.....	ΣΕΛ.43-45

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	ΣΕΛ.46
-------------------	--------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	ΣΕΛ.47-48
-------------------	-----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως λέξη η Φιλοσοφία σημαίνει έφεση για σοφία, τρόπο σκέψης ερευνητικής και ατέρμονης, γιατί η σοφία νοείται ως στόχος προς τον οποίο κινείται η σκέψη, ως ο δρόμος που δεν έχει τέρμα. Έτσι η Φιλοσοφία γίνεται τρόπος σκέψης προς διερεύνηση χώρου που δεν έχει τέρμα.

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάζονται οι βασικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις στην εξήγηση της έννοιας του νοήματος, τόσο στη φιλοσοφία της γλώσσας, όσο και στη φιλοσοφία της νόησης. Αρχικά, περιγράφονται τα προβλήματα της αναζήτησης του νοήματος στη γλωσσολογική του διάσταση που αποτέλεσαν την ανάγκη συνέχισης της αναζήτησης στη γενικότερη γνωστική συμπεριφορά. Στη συνέχεια, περιγράφονται αναλυτικά οι προσπάθειες εξήγησης της εκ προθέσεως συμπεριφοράς του ατόμου και κατ' επέκταση, της γνωστικής διεργασίας που την υποστηρίζει. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τόσο οι προσεγγίσεις εξήγησης της γνωστικής διεργασίας που αφορούν στο εσωτερικό του γνωστικού ατόμου, όσο και αυτές που αφορούν στη διαμόρφωση του εξωτερικού του περιβάλλοντος. Οι έννοιες που οριοθετούν το πρόβλημα είναι το νόημα, η εκ προθέσεως και ένσκηπη αλληλεπίδραση, οι εσωτερικές αναπαραστάσεις του γνωστικού συστήματος με το περιεχόμενό τους, το περιβάλλον και οι καταστάσεις πραγμάτων (αντικείμενα) στις οποίες αναφέρεται ένας γνωστικός πράκτορας.

Η αναζήτηση βιβλιογραφίας έγινε στα σπουδαστήρια της φιλοσοφικής σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εφόσον με τη βοήθεια των σημειώσεων της επόπτριας κ. Αλεξιάδου συγκεντρώθηκε η απαιτούμενη βιβλιογραφία, έπειτα ακολουθώντας τη μέθοδο της αποδελτίωσης συγκέντρωσα όλο το απαιτούμενο υλικό, το οποίο φέρει ως αποτέλεσμα την παρούσα πτυχιακή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

1.1 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.

Ως φιλοσοφία με τη σύγχρονη γλωσσική χρήση εννοείται η επιστημονική διαπραγμάτευση των γενικών ερωτημάτων για τη γνώση του κόσμου και τη θεώρηση του βίου. Οι φιλόσοφοι προσπαθούν να μετατρέψουν την αόριστη γενική εντύπωση σε πιο συγκεκριμένους ορισμούς.¹ Η φιλοσοφία παρουσιάζει ένα ξεχωριστό γνώρισμα βάση του οποίου ανήκει στη δική της αρμοδιότητα να μας πει κάθε φορά τι είναι η ίδια. Με άλλα λόγια η φιλοσοφία κάνει και τον εαυτό της αντικείμενο θεώρησης, που στο βάθος σημαίνει ότι δεν μπορούμε να σταθούμε έξω από τη φιλοσοφία και να ορίσουμε τι είναι η ίδια.²

Ως λέξη η Φιλοσοφία σημαίνει έφεση για σοφία, τρόπο σκέψης ερευνητικής και ατέρμονης, γιατί η σοφία νοείται ως στόχος προς τον οποίο κινείται η σκέψη, ως ο δρόμος που δεν έχει τέρμα. Κατά την πρώτη εμφάνιση των λέξεων φιλοσοφείν και φιλοσοφία φαίνεται η απλή και συνάμα ακαθόριστη σημασία της «επιδίωξης της σοφίας». Στα κείμενα όμως που χρονολογούνται μετά το Σωκράτη, και ιδιαίτερα στην πλατωνική –αριστοτελική σχολή, η φιλοσοφία έχει πάρει συγκεκριμένο νόημα που δηλώνει τον όρο επιστήμη.³

Με αυτήν την πρώτη θεωρητική σημασία της λέξης συνδέθηκε πολύ νωρίς και μια δεύτερη, η ανάπτυξη της ελληνικής επιστήμης συνέπεσε την εποχή που διαλύονταν το αρχικό θρησκευτικό και ηθικό φρόνημα, έτσι τα ερωτήματα για την καταγωγή και τον προορισμό του ανθρώπου άρχισαν να αποχτούν ολοένα και

¹ Windelband W. – Heimsoeth H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001, σελ.19

² Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ.32

³ Windelband W. – Heimsoeth H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001, σελ.19

περισσότερο ενδιαφέρον. Έτσι στους ελληνοιστορικούς χρόνους ο όρος φιλοσοφία πήρε πρακτική σημασία που είχε είδη ετοιμαστεί από τους σοφιστές και τον Σωκράτη.⁴

Από την κατάσταση αυτή δεν άλλαξαν αρχικά πολλά πράγματα, ακόμη και όταν τα απομεινάρια της αρχαίας επιστήμης πέρασαν στην παιδεία των σύγχρονων λαών της Ευρώπης ως καθοριστικές πνευματικές δυνάμεις. Ο Μεσαίωνας και η ύστερη αρχαιότητα έδιναν ακριβώς τον ίδιο ορισμό στη λέξη φιλοσοφία. Εν συνεχεία παρατηρείτε ο διαχωρισμός του όρου φιλοσοφία με αυτόν του όρου θεολογία. Αυτή η όλο αυτοπεποίθηση θέση της φιλοσοφίας κλονίστηκε με τον Kant που κατέδειξε πως δεν υπήρχε η δυνατότητα για «φιλοσοφική» (μεταφυσική) γνώση του κόσμου, παράλληλη ή πέρα από τις επιμέρους επιστήμες, και με τον τόπο αυτό περιόρισε και άλλαξε για ακόμη μία φορά την έννοια και το έργο της φιλοσοφίας.⁵

Μπροστά σε αυτές τις αλλαγές του όρου φιλοσοφία, φαίνεται ανέφικτο να προσπαθεί κανείς να αντλήσει μια γενική έννοια της φιλοσοφίας με ιστορικές συγκρίσεις. Στη φιλοσοφία εκτός από τις γνώσεις βρίσκουν την έκφραση τους και οι πεποιθήσεις και τα ιδεώδη της ανθρωπότητας και όταν αυτές οι πεποιθήσεις και τα ιδεώδη συμβαίνει να παίρνουν τη μορφή επιστημονικών γνώσεων παρόλο που αυτό συχνά γίνεται με λαθεμένο τρόπο πάλι είναι δυνατόν με ορισμένες συνθήκες να δεχτούν πολύτιμο ξεκαθάρισμα και μετάπλαση από τη φιλοσοφία.⁶

⁴ Windelband W. – Heimsoeth H. , *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001, σελ.25

⁵ Windelband W. – Heimsoeth H. , *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001, σελ.20

⁶ Windelband W. – Heimsoeth H. , *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001, σελ.28

1.2 ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Το τι είναι επιστήμη είναι ένα ερώτημα που απασχόλησε ιδιαίτερα τα τελευταία είκοσι χρόνια εκείνους που προσπάθησαν να δώσουν εκ νέου τον ορισμό της.⁷ Η επιστήμη κατά τον Bernal δεν είναι εύκολο να συλληφθεί μέσα σε έναν ορισμό. Και αυτό γιατί μια ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία αποτελεί και η ίδια μια χωριστή πλευρά της μοναδικής και ανεπανάληπτης διαδικασίας της κοινωνικής εξέλιξης, δεν χωράει στα πλαίσια ενός ορισμού.⁸

Ο Bernal προτείνει πως η επιστήμη θα πρέπει να προσεγγίζεται ως θεσμός, ως μέθοδος, ως συσσωρευτής γνώσης και ως παραγωγός κοσμοθεωριών.⁹ Η δυσκολία ορισμού του όρου επιστήμη οφείλεται στον εξαιρετικά περίπλοκο χαρακτήρα του κοινωνικού φαινομένου της επιστήμης. Οι διάφοροι μαρξιστές ιστορικοί της επιστήμης προσπάθησαν παρόλο αυτά να συμπεριλάβουν σε έναν ορισμό τις βασικές πλευρές του φαινομένου της επιστήμης. Η προσπάθεια τελικά στράφηκε όχι σε έναν ορισμό που να αποδίδει πλήρως το αντικείμενο του, όσο στην θεωρητική θεμελίωση μιας στρατηγικής της έρευνας, κι αυτό γιατί κατενόησαν ότι όσο πιο ακριβής γίνει η απόδοση της ιδιορρυθμίας της ανάπτυξης της επιστήμης τόσο πιο εύκολη είναι η κοινωνική της χρησιμοποίηση και κατεύθυνση.¹⁰

Η έννοια της επιστήμης συνδέεται άρρηκτα με την ουσία της γνώσης. Όταν λέμε γνώση άλλοτε εννοούμε την γνωστική ενέργεια, την νοητική πλευρά της γνώσης και άλλοτε εννοούμε το αποτέλεσμα αυτής της γνωστικής προσπάθειας, το νόημα της.¹¹

Συχνά η επιστήμη ταυτίζεται με τη στενή έννοια του όρου, με τη θεωρητική επιστήμη και αντιδιαστέλλεται προς την πρακτική ή εμπειρική έννοια της επιστήμης.

⁷ Παπαδημητρίου Ε. *Θεωρία της επιστήμης και ιστορία της φιλοσοφίας*, Gutenberg, Αθήνα 1988, σελ.23

⁸ Bernal J. D., *Science in history*, London 1954, τόμος .1, σελ.52

⁹ Αυγελή Ν., *Φιλοσοφία και ιστορία της επιστήμης*, Θεσσαλονίκη 1993, σελ.170

¹⁰ Οιζερμαν Τ., *Προβλήματα φιλοσοφίας και επιστήμης*, Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.343-345

¹¹ Βέικος Θ., *Φιλοσοφία και Επιστήμη*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1980, σελ.67-74

Η επιστήμη με την θεωρητική έννοια είναι το σύνολο των αντικειμενικών προτάσεων για έναν τομέα της γνώσης.¹²

Σε αντίθεση προς την κλασσική έννοια της επιστήμης η μοντέρνα αντίληψη για την επιστήμη στρέφεται προς την ίδια την επιστημονική εργασία και ενδιαφέρεται για τη μέθοδο, την έρευνα και την πειραματική θεμελίωση της γνώσης. Καθοριστικό ρόλο παίζουν οι εμπειρικές προτάσεις πάνω στις οποίες οικοδομούνται οι θεωρητικές.¹³

Ο Μαρξισμός προτείνει μια άλλη αντίληψη για την επιστήμη, μιλάει μάλιστα για την «επιστημονική κοσμοθεωρία». Η επιστήμη θεωρείται ως μια παραγωγική δύναμη της κοινωνίας, αφού αποτελεί την θεωρητική δραστηριότητα των ανθρώπων μιας ορισμένης κοινωνίας και επιτρέπει την κατανόηση, ερμηνεία, διεύθυνση των κοινωνικών διαδικασιών και την κυριαρχία πάνω στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι.¹⁴

¹² Οιζερμαν Τ., *Προβλήματα φιλοσοφίας και επιστήμης*, Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.343-345

¹³ Οιζερμαν Τ., *Προβλήματα φιλοσοφίας και επιστήμης*, Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.343-345

¹⁴ Παπαδημητρίου Ε., *Το πρόβλημα του κριτηρίου της αλήθειας στη σύγχρονη θεωρία της επιστήμης*, «Δωδώνη», τομ. ιε, Ιωάννινα 1986, σελ.23-24

1.3 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Η σχέση καταρχήν επιστήμης και φιλοσοφίας θα πρέπει να κατανοηθεί ιστορικά. Με το πέρασμα από το μύθο στο λόγο που συντελείται στην αρχαία Ελλάδα, η φιλοσοφία συγκροτείται ως η θεωρητική επιστήμη κατεξοχήν προς αντιδιαστολή προς την πρακτική γνώση και την απλή δόξα. Βέβαια στον Αριστοτέλη συναντάμε μια διάκριση ανάμεσα στις επιμέρους θεωρητικές επιστήμες και την πρώτη φιλοσοφία, αλλά η διάκριση αυτή είναι εσωτερική υπόθεση της φιλοσοφίας, η οποία ταυτίζεται με την επιστήμη. Η διάκριση σε επιστήμες του λόγου και σε εμπειρικές επιστήμες που γίνεται στην αρχή των νεοτέρων χρόνων τελεί υπό την ηγεμονία της φιλοσοφίας.¹⁵

Οι φυσικές επιστήμες κατά τα νεότερα χρόνια υποστηρίζουν ότι παρέχουν έγκυρη και ανεξάρτητη από τη φιλοσοφία γνώση. Από τον Καντ και μετά, υπάρχει σαφής διαχωρισμός της επιστήμης από τη φιλοσοφία. Ο Καντ περιορίζει τις αρμοδιότητες της φιλοσοφίας έναντι της εμπειρίας και θεμελιώνει την αυτονομία της τελευταίας.¹⁶

Στο τέλος του γερμανικού ιδεαλισμού διαλύεται τελειωτικά η ενότητα φιλοσοφίας και επιστήμης.¹⁷ Η επιστήμη ξεκινάει από ορισμένες προϋποθέσεις, την εγκυρότητα των οποίων δεν είναι σε θέση να αποδείξει η ίδια με τις δικές της μεθόδους. Η θεμελίωση των προϋποθέσεων αυτών είναι έργο της φιλοσοφίας, η φιλοσοφία δεν έχει να κάνει άμεσα με την εγκυρότητα των επιμέρους επιστημονικών γνώσεων αλλά με την εγκυρότητα των προϋποθέσεων τους. Η επιστήμη εξηγεί ένα φαινόμενο ά ανάγοντας το στην αιτία του 'β'.¹⁸

¹⁵ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ.75

¹⁶ Καστοριάδης Κ., *Φιλοσοφία και επιστήμη*, εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2003, σελ.47

¹⁷ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ.75-77

¹⁸ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ.75-77

Στην προκειμένη περίπτωση προϋποθέτει ότι το αντικείμενο της επιστημονικής εξήγησης πρέπει να έχει μια αιτία σε ένα άλλο όν., ότι η αιτιατή σύνδεση α και β είναι δυνατή και έχει νόημα, προϋποθέτει με άλλα λόγια την αρχή της αιτιότητας που αποτελεί φιλοσοφικό πρόβλημα.¹⁹

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι η φιλοσοφική θεμελίωση των επιστημών δεν είναι ασυμβίβαστη με την αυτονομία τους και ότι δε σημαίνει τίποτε άλλο παρά την αποκάλυψη και θεμελίωση των θεμελιωδών εκείνων εννοιών και αρχών των επιστημών, των οποίων η εγκυρότητα προϋποτίθεται κατά την επιστημονική έρευνα.²⁰

Οι αρχαίοι Έλληνες τεχνίτες, συμπεριλαμβανομένων των ναυτικών, αγροτών, αρχιτεκτόνων, εμπόρων, σιδηρουργών, ναυπηγών, γιατρών και χρονικογράφων, ήταν εξοικειωμένοι με μια μεγάλη ποικιλία υλικών, φυτών, ζώων, ανθρώπων, γεγονότων. Έσκαψαν σήραγγες, βρήκαν τρόπους να μεταφέρουν και να αποθηκεύσουν ευαίσθητα αγαθά, και μπορούσαν να ταυτοποιήσουν και να ανακουφίσουν σωματικούς και ψυχικούς πόνους. Διέσχισαν εθνικά σύνορα και αφομοίωσαν ξένες ιδέες και τεχνικές. Αρχαιολογικές ανακαλύψεις δείχνουν πόσα πολλά ήταν γνωστά, για παράδειγμα, σχετικά με τις ιδιότητες των μετάλλων, τις ενώσεις και τα κράματά τους, και με πόση επιδεξιότητα χρησιμοποιείτο αυτή η γνώση. Μια τεράστια ποσότητα πληροφορίας είχε κατασταλάξει στα έθιμα, τις μεθόδους παραγωγής και την κοινή λογική της εποχής²¹.

Οι περισσότεροι Έλληνες θεωρούσαν τούτη την αφθονία δεδομένη. Δεν εντυπωσιάζονταν όλοι απ' αυτήν. Σκοπεύοντας σε κάτι βαθύτερο, ορισμένοι πρόωμοι στοχαστές άρχισαν το έργο της γνώσης ξανά από την αρχή, αυτή τη φορά χωρίς λεπτομέρειες αλλά με μεγαλύτερη σαφήνεια και ακρίβεια²². Ήταν φιλόσοφοι γιατί προτιμούσαν τις λέξεις απ' τα πράγματα, τον συλλογισμό από την εμπειρία, τις αρχές από τους πρακτικούς κανόνες και δεν τους πείραζε αν οι ιδέες τους συγκρούονταν με

¹⁹ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ.75-77

²⁰ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004,σελ. 77

²¹ Windelband W. – Heimsoeth H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001

²² Windelband W. – Heimsoeth H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001

παραδόσεις και φαινόμενα του προφανέστερου είδους. Ήταν επίσης θρησκευτικοί και κοινωνικοί μεταρρυθμιστές: χλεύαζαν τα λαϊκά έθιμα και δοξασίες, περιφρονούσαν τους θεούς της παράδοσης και τους αντικατέστησαν με τέρατα (παράδειγμα: ο Θεός του Ξενοφάνη, που είναι πλήρης σκέψεως και ισχύος αλλά του λείπει η συμπόνια). Ήταν επιπλέον επιστήμονες για τα πάντα. Δενμίλαγαν από καθέδρας, συζητούσαν τις απόψεις τους και ορισμένες από τις ιδέες τους έχουν επιβιώσει ως σήμερα.²³

Έτσι ο Παρμενίδης ισχυρίστηκε ότι ο κόσμος είναι ένας, ότι δεν υπάρχει αλλαγή και διαίρεση και ότι οι ζωές των ανθρωπίνων υπάρξεων που περιείχαν και τα δύο ήταν μια χίμαιρα. Εδώ έχουμε ένα πρώιμο παράδειγμα της εις άτοπον απαγωγής (reductio ad absurdum) - έναν τύπο συλλογισμού που επέκτεινε το πεδίο των αποδεικτών αληθειών και το διαχώρισε από την διαίσθηση. Η συλλογιστική βάση, εστίν, είναι ο πρώτος ρητά διατυπωμένος νόμος της διατήρησης - υποστηρίζει την διατήρηση του Όντος. Διατυπωμένος στην μορφή ότι τίποτα δεν προέρχεται από το τίποτα, υπεδείκνυε κι άλλους νόμους της διατήρησης όπως την διατήρηση της ύλης ή την διατήρηση της ενέργειας. Η ομοιομορφία του Όντος επιβίωσε σαν ιδέα ότι οι βασικοί νόμοι πρέπει να είναι ανεξάρτητοι από το χώρο, το χρόνο και τις περιστάσεις. Για μας τους φυσικούς, έγραψε ο Αϊνστάιν, επαναλαμβάνοντας σχεδόν τον Παρμενίδη, 'η διάκριση ανάμεσα σε παρελθόν, παρόν και μέλλον δεν έχει άλλη έννοια από αυτή μιας ψευδαίσθησης, έστω και επίμονης.²⁴

Μια τρίτη ομάδα που επηρέασε την Δυτική επιστήμη και την φιλοσοφία της ήταν οι ίδιοι οι πρώιμοι επιστήμονες. Διέφεραν από τους φιλόσοφους στο ότι προτιμούσαν τα συγκεκριμένα πράγματα και από τους τεχνίτες στην θεωρητική τους κλίση. Με εξαίρεση τους γιατρούς όπως τον Αλκμαίωνα τον Κροτωνιάτη, που έγραψε ένα ιατρικό σύγγραμμα, και που έζησε, το πιθανότερο, στις αρχές του 5ου αιώνα πΧ, έγιναν επαγγελματίες μόνο την εποχή των Σοφιστών. Κατά τα μέσα του 5ου αιώνα πΧ η αριθμητική, η γεωμετρία, η αστρονομία και η αρμονία ήταν ήδη φοβερά αντικείμενα διδασκαλίας²⁵. Ήταν επίσης κέντρα πνευματικής δραστηριότητας και δημόσιου ενδιαφέροντος· ακόμα κι ο Αριστοφάνης περιγελούσε τους μαθηματικούς. Οι συζητήσεις μεταξύ επιστημόνων, φιλοσόφων και αυτών των τεχνιτών που

²³ Νίκου Α. Ματσούκα, *Ιστορία της φιλοσοφίας*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002

²⁴ Νίκου Α. Ματσούκα, *Ιστορία της φιλοσοφίας*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002

²⁵ Πλάτων, *Πρωταγόρας* 318d-f

εξηγούσαν και υποστήριζαν τα εγχειρήματά τους με το γράψιμο, καθώς επίσης και οι πιο ειδικές συζητήσεις μεταξύ επιστημονικών, φιλοσοφικών και πρακτικών σχολών, σχηματίζουν μια πρώιμη, μάλλον ανομοιογενή και όχι πάντα πλήρως τεκμηριωμένη, φιλοσοφία της επιστήμης.²⁶

Έτσι μπορούμε να εικάσουμε ότι η μετάβαση από μια θεωρία της γεωμετρίας και των αριθμών που οι προτάσεις τους μπορούσαν να επαληθευθούν, μία προς μία, από διαισθητικά προφανείς διατάξεις (παραστάσεις με βότσαλα, σχήματα) σε συστήματα προτάσεων βασισμένων σε αρχές και αποδείξεις συνοδευτήκε από ζωνρές αντιδικίες - αλλά είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε τα στάδια και τα πρόσωπα. Σε πολλά αντικείμενα οι 'επιστημονικές' υποθέσεις ήταν στενά αναμειγμένες με μαγικές και θρησκευτικές ιδέες²⁷. Αυτό ενοχλεί τους ιστορικούς που θέλουν να περιγράψουν το παρελθόν ακριβώς όπως ήταν αλλά χωρίς να αποδώσουν τιμές σ' αυτό που οι ίδιοι θεωρούν δεισιδαίμονες ανοησίες. Αυτό δεν ενοχλούσε τον συγγραφέα του *Περί της Ιερής Νούσου* κι του *Περί Αρχαίας Ιατρικής*. Οι πραγματείες του Γαληνού για την φύση της επιστήμης σκιαγραφούν την διαμάχη μεταξύ εμπειρικών και θεωρητικών τον 2ο αιώνα μΧ.²⁸

Σε αντίθεση με αυτές τις τοπικές φιλονικίες, ο Πλάτων προσπάθησε να χτίσει μια φιλοσοφία που συνδύαζε την τεχνική υπεροχή με την θρησκεία και μια συστηματοποιημένη πολιτική²⁹. Ξεκινώντας από τις θεϊκές ιδιότητες της κρίσης, της σύνεσης και της σοφίας, ο Πλάτων πρόβαλε ως αξίωμα ότι οι βασικοί νόμοι του σύμπαντος πρέπει να είναι απλοί και διαχρονικοί. Οι κανονικότητες που παρατηρούνται, είπε, δεν αποκαλύπτουν βασικούς νόμους³⁰. Εξαρτώνται από την ύλη που είναι ένας παράγοντας αλλαγής. Ακόμα και τα πιο καλά εδραιωμένα αστρονομικά γεγονότα δεν διαρκούν για πάντα³¹. Συνεπώς για να βρούμε τις αρχές, ας πούμε, της κίνησης των πλανητών είναι αναγκαίο να αναπτύξουμε μαθηματικά

²⁶ Νίκου Α. Ματσούκα, Ιστορία της φιλοσοφίας, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002

²⁷ Κ.Δ. Γεωργούλη, Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας, εκδ .Δ. Παπαδήμα, Αθήνα 2004 , σελ.818-825

²⁸ Νίκου Α. Ματσούκα, Ιστορία της φιλοσοφίας, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002

²⁹ Τσελλερ_Νεστλε, Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000 , σελ.198-200

³⁰ Τσελλερ_Νεστλε, Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

³¹ *Πολιτεία* 530a8 κε

μοντέλα 'και να αφήσουμε τα φαινόμενα των ουρανών κατά μέρος³². Όπως παραδόξως, αυτό το απόσπασμα διασύρθηκε από επιστήμονες, οι οποίοι, έχοντας πλήρη επίγνωση των πολλών παρεκκλίσεων που κρύβουν την 'καθαρή περίπτωση' (διαταραχές, επιδράσεις της παλιρροιακής τριβής, μετάπτωση, ατμοσφαιρική διάθλαση, αστοχία οργάνων, υποκειμενικά σφάλματα, κλπ, στη περίπτωση της κίνησης των πλανητών), συχνά ξεκινούσαν με θεωρίες και λάβαιναν υπόψη τους τις παρατηρήσεις μόνο αργότερα. Σημαντικές ανακαλύψεις (η σταθερότητα του πλανητικού συστήματος, οι λεπτομέρειες της κίνησης Μπράουν, ο σωματιδιακός χαρακτήρας του φωτός, οι σχέσεις αβεβαιότητας) έγιναν προχωρώντας με αυτόν τον τρόπο.³³

Εντούτοις δεν ήταν αυτή η διαδικασία που πρόκρινε ο Αριστοτέλης³⁴. Παίρνοντας την εμπειρία στην ονομαστική της αξία, προσπάθησε να συμφιλώσει τις παρατηρήσεις, την κοινή λογική και την αφηρημένη σκέψη. Ήταν ο πρώτος συστηματικός φιλόσοφος της επιστήμης στην Δύση. Έθεσε πολλά από τα προβλήματα που συνθέτουν σήμερα το αντικείμενο και πρότεινε λύσεις που παραμένουν έγκυρες. Περιέγραψε τον τρόπο που τα γεγονότα μετατρέπονται σε έννοιες, και ακόμα παραπέρα, σε αρχές³⁵ και τον τρόπο που τα αντικείμενα προκαλούν τις αντιλήψεις³⁶. Για τον Αριστοτέλη αυτές ήταν φυσικές διαδικασίες που υπάκουαν στους γενικούς του νόμους για την κίνηση και εξασφάλιζαν την συνοχή του εμπειρισμού του. Η συμπερασματική δομή που πρότεινε για τις εξηγήσεις εξυπηρετούσε την παρουσίαση, όχι την ανακάλυψη, της γνώσης: ο Αριστοτέλης δεν είχε σαφή θεωρία για την έρευνα. Εντούτοις μας άφησε παραδείγματα που δείχνουν τι έκανε.³⁷

Αρχίζε με τα 'φαινόμενα'. Αυτά μπορούσαν να είναι παρατηρήσεις, κοινές αντιλήψεις, παραδοσιακές δοξασίες, εννοιολογικές σχέσεις ή οι απόψεις προηγούμενων στοχαστών. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιούσε ειδικές ομάδες για να τα συγκεντρώνει· ίδρυσε ένα μουσείο φυσικής ιστορίας και μια βιβλιοθήκη χαρτών και

³² *Πολιτεία* 530b7 κε

³³ *Πολιτεία* 530b7 κε

³⁴ Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, Μ. Ί. Ε. Τ., Αθήνα 1994, σελ.60-61

³⁵ *Αναλυτικά ύστερα* 99b35 κε

³⁶ *Περί Ψυχής* 418a4 κε., 424a17 κε

³⁷ *Περί Ψυχής* 418a4 κε., 424a17 κε

χειρογράφων και έθεσε τα θεμέλια όλων των ιστοριών της Ελληνικής φιλοσοφίας, των μαθηματικών, της αστρονομίας, της ιατρικής και των μορφών διακυβέρνησης³⁸.

Στη συνέχεια ανέλυε τα φαινόμενα σε ένα συγκεκριμένο τομέα· έβγαζε συμπεράσματα και αφαιρούσε τις αντιφάσεις, μένοντας πιστός στην παρατήρηση όταν ο τομέας ήταν εμπειρικός ή στην γλωσσική χρήση όταν ήταν αφηρημένος. Η αντίληψή του για τον χώρο, για παράδειγμα, διατηρεί την ιδέα ότι ο χώρος είναι κάτι που περιλαμβάνει είδη, αλλά με την έννοια του 'είναι εντός' απαλλαγμένη από παράδοξα. Τελικά, σχημάτιζε ορισμούς για να συγκεφαλαιώνει όσα είχε αποκομίσει. Μια γενική θεωρία της αλλαγής και της αλληλεπίδρασης, οι εννοιολογικές δυνατότητες που εξετάζονται, για παράδειγμα, στα *Μετά τα φυσικά* του, και μια θεωρία των μαθηματικών που εξηγούσε το πώς οι μαθηματικές έννοιες λειτουργούσαν στο κατά μεγάλο μέρος ποιοτικό του σύμπαν έπαιξαν τον ρόλο του πλαισίου εργασίας. Ο Αριστοτέλης επίσης ξεκίνησε και προχώρησε σημαντικά την σπουδή των κοινωνικών, βιολογικών και ψυχολογικών φαινομένων³⁹.

Η απαρχή της μοντέρνας επιστήμης υπονόμεισε σημαντικά μέρη του Αριστοτέλειου εγχειρήματος. Ήταν μια σύνθετη διαδικασία η οποία ακόμα δεν έχει κατανοηθεί πλήρως. Κάποιοι πρώιμοι ιστορικοί και φιλόσοφοι την έχουν περιγράψει με έναν απλό και μεροληπτικό τρόπο. Δεν αποτελεί έκπληξη. Οι ίδιοι οι συμμετέχοντες τους παραπλάνησαν.⁴⁰

Έτσι ο Νεύτωνας ισχυρίστηκε ότι οι φυσικοί νόμοι θα μπορούσαν να αποκαλυφθούν συλλέγοντας 'φαινόμενα' (τα οποία γι' αυτόν ήταν είτε επί μέρους πειραματικά ευρήματα είτε παρατηρήσιμες κανονικότητες σαν τους νόμους του Κέπλερ), συνάγοντας συμπεράσματα, γενικεύοντας τα 'εξ επαγωγής' και ελέγχοντας το αποτέλεσμα συγκρίνοντάς το με περισσότερα γεγονότα. Πίστευε ότι η βαρύτητα, οι νόμοι της κίνησης και οι βασικές ιδιότητες του φωτός είχαν ανακαλυφθεί και θεμελιωθεί με αυτήν ακριβώς την μέθοδο. Πρόσθεσε ότι οι γνωστοί νόμοι μπορούσαν

³⁸ Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, μτφ. Π. Κοτζιά-Παντελή, Μ. Ί. Ε. Τ., Αθήνα 1994, σελ.60-61

³⁹ Δ. Λυπουρλής, *Αριστοτέλης*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ.16-17

⁴⁰ Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, μτφ. Π. Κοτζιά-Παντελή, Μ. Ί. Ε. Τ., Αθήνα 1994, σελ.60-61

να εξηγηθούν με 'υποθέσεις' και πρότεινε μια ποικιλία μοντέλων για να δώσει λογική στις ιδιότητες του φωτός και της ύλης.⁴¹

Αυτή η εξήγηση προτείνει μια ιεραρχία που οδηγεί από παρατηρήσεις, μετρήσεις, χαμηλού επιπέδου γενικεύσεις και θεωρίες σε ολόκληρες επιστήμες και γενικευμένα θεωρητικά σχήματα. Πράγματι, μια τέτοια ιεραρχία για πολύ καιρό αποτελούσε το υπόβαθρο των συζητήσεων γύρω από την υποστήριξη, τις επιπτώσεις, την επεξηγηματική (αναγωγική) δύναμη και την σημασία των επιστημονικών δηλώσεων. Επιστήμονες σαν τον Herschel και τον Whewell, και φιλόσοφοι σαν τον Μιλ, τον Carnap, τον Hempel, τον Ernest Nagel, τον Πόπερ, επαγωγιστές και παραγωγιστές ομοίως, χρησιμοποίησαν το σχήμα, συγκαταλέγοντας ό,τι ρωγμές αντιλήφθηκαν, σε 'μαρτυρίες', 'αρχικές συνθήκες', 'βοηθητικές υποθέσεις', 'προσεγγίσεις', 'νόμους αντιστοιχίας' και σε προτάσεις 'ceteris paribus' (αν όλα τ' άλλα μείνουν σταθερά). Με έναν καθαρά φορμαλιστικό τρόπο προφύλαξαν την συνάφεια της γνώσης 'στην κορυφή' και της συνέχειάς της με ό,τι συνέβαινε 'από κάτω'⁴².

Η κωδικοποίηση από τον Καντ της Νευτώνειας επιστήμης, η προσπάθεια των λογικών εμπειριστών να 'επανασκευάσουν' ή 'επεξηγήσουν' την επιστήμη μεταφράζοντας την σε μια ομοιόμορφη γλώσσα και η ιδέα μιας ομοιόμορφης επιστημονικής μεθόδου με κέντρο την φυσική αύξησαν ακόμα παραπέρα την εντύπωση του συμπαγούς. Οι εναπομείναντες ρωγμές σκεπάστηκαν κάνοντας διάκριση, κατά τον Herschel, ανάμεσα στο γενικό πλαίσιο της ανακάλυψης και το γενικό πλαίσιο της επαλήθευσης: το να ανακαλύπτεις νέους νόμους, γεγονότα, θεωρίες μπορεί να είναι μια τελείως ανορθολογική διαδικασία - αλλά το να θεμελιώνεις και να παρουσιάζεις τι έχει ανακαλυφθεί υπόκειται σε αυστηρούς και ορθολογικούς κανόνες. Αυτή η υπέροχα αρμονική και μάλλον καταπιεστική μυθιστοριογραφία εξαρθρώθηκε βαθμηδόν από μια σειρά εξελίξεων στην φιλοσοφία, την ιστορία και την κοινωνιολογία της επιστήμης καθώς επίσης και στις ίδιες τις φυσικές και κοινωνικές επιστήμες.⁴³

Ο Νεύτωνας έδωσε διαφορετική βαρύτητα σε διαφορετικά φαινόμενα. Όντας αντιμέτωπος με γεγονότα που αντέφασκαν στις απόψεις του (για το φως), ξεκαθάρισε

⁴¹ Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁴² Δ. Λυπουρλής, *Αριστοτέλης*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ.16-17

⁴³ Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

ότι τα δικά του αποτελέσματα είχαν ήδη αποφανθεί για το πρόβλημα. Ξανά παραδέχτηκε στην πράξη ό,τι είχε αρνηθεί στην φιλοσοφία, συγκεκριμένα ότι η συγκέντρωση δεδομένων εμπλέκει προσωπικές εκτιμήσεις. Πιο πρόσφατες έρευνες (Pickering, Galison, Rudwick και άλλοι), έχουν προσθέσει ότι τα επιστημονικά γεγονότα συνίστανται σε αψιμαχίες και συμβιβασμούς⁴⁴, ότι παγιώνονται καθώς απομακρύνονται από την αρχή προέλευσής τους, ότι κατασκευάζονται μάλλον παρά αποτελούν αναγνώσεις της φύσης, και ότι οι δραστηριότητες που τα παράγουν ή/και τα ταυτοποιούν σχηματίζουν σύνθετες και, όσον αφορά τη θεωρία, σχετικά αυτοδύναμες κουλτούρες. Ακόμα και νόμοι και θεωρίες που ανήκουν στο ίδιο γενικό πεδίο μπορούν να διαιρεθούν σε διαφορετικά πεδία με διαφορετικά κριτήρια. Υπάρχουν πολλές ασυνέχειες στην δήθεν ιεραρχία από το γεγονός στην θεωρία.⁴⁵

Εν τω μεταξύ ιστορικοί και κοινωνιολόγοι ρίχνουν μια νέα ματιά στα κέντρα εξουσίας, τα ινστιτούτα και τις κοινωνικές ομάδες· επισημαίνουν ότι οι επιστήμονες συχνά εξαρτώνται από το πατρονάρισμα και ότι διαλέγουν τα προβλήματά τους και τις μεθόδους τους σύμφωνα με αυτό· ερευνούν το πώς όργανα σαν το τηλεσκόπιο, το μικροσκόπιο, την αντλία αέρα, ή τα πειράματα σταγόνας ελαίου του Millikan μπορούσαν να παράγουν γεγονότα και να αλλάξουν απόψεις πολύ πριν εξηγηθούν θεωρητικά· καταγράφουν την πορεία των μεταβαλλόμενων σχέσεων μεταξύ φιλοσόφων (που είχαν ορίσει την πραγματικότητα), μαθηματικών (που είχαν ταξινομήσει τα συμβάντα σ' αυτήν) και τεχνιτών (που τους είχε αναγνωριστεί η επιδεξιότητα αλλά τους είχε απορριφθεί η κατανόηση). Σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο εξερευνούν τον ρόλο όρων που δεν σχετίζονται άμεσα με την παρατήρηση και που περιγράφουν το πώς ακόμα και σχετικά απλές ενέργειες αντίληψης (όπως το να δεις μια μύγα) βαθμηδόν διαχωρίστηκαν σε διαδικασίες (μετάδοση του φυσικού φωτός· φυσιολογική αντίδραση του ματιού και του εγκεφάλου· 'νοητικά' φαινόμενα) των οποίων η αμοιβαία συνοχή αποτελεί ακόμα πρόβλημα.⁴⁶

Ο ρόλος της εμπειρίας αναδεικνύεται τεραστίως πιο σύνθετος από ότι είχαν υποθέσει οι εμπειριστές μέχρι και συμπεριλαμβανομένων των μελών του Κύκλου της

⁴⁴ Τσελλερ_Νεστλε *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁴⁵ Τσελλερ_Νεστλε *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁴⁶ Τσελλερ_Νεστλε *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

Βιέννης. Η κοινή λογική και επιστήμες σαν την βιολογία, την μετεωρολογία, τη γεωλογία, την ιατρική παρέχουν άφθονες μαρτυρίες για κανονικότητες και εξαιρέσεις. «Φύση είναι ό,τι συμβαίνει πάντα, ή σχεδόν πάντα», είπε ο Αριστοτέλης⁴⁷. Έτσι η πίστη σε άκαμπτους νόμους της φύσης που ενέπνευσε τον Γαλιλαίο, τον Ντεκάρτ και τους συνεχιστές τους, που έδωσε αφορμή σε σπουδαίες θεωρητικές αναπτύξεις και έγινε αποφασιστικό συστατικό της μοντέρνας φυσικής, όχι μόνο δεν βασίστηκε στην εμπειρία αλλά συγκρούστηκε μαζί της σε πολλά πεδία. Αυτό διέυρνε ακόμα περισσότερο το χάσμα μεταξύ κοινής λογικής, ποιοτικής γνώσης και το βαθμιαίως αναδύμενο οικοδόμημα της μοντέρνας επιστήμης.⁴⁸

Το οικοδόμημα άρχισε να καταρρέει στον εικοστό αιώνα. Τα Μαθηματικά, φαινομενικά η πιο ασφαλής και καλά θεμελιωμένη επιστήμη, χωρίστηκε σε σχολές με διαφορετικές φιλοσοφίες και διαφορετικές συνθήκες για τα αποδεκτά αποτελέσματα. Οι λογικοί υποστήριζαν ότι τα μαθηματικά ήταν μέρος της λογικής και συνεπώς τόσο αναμφισβήτητα και ακαταμάχητα όσο κι αυτός ο κλάδος. Οι ενορατιστές ερμήνευσαν τα μαθηματικά σαν ανθρώπινο εγχείρημα και συμπέραναν, για παράδειγμα, ότι ορισμένα θεωρήματα και μέθοδοι του Cantor δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτά⁴⁹. Προσπαθώντας να σώσει αυτόν αλλά και άλλους τομείς των κλασσικών μαθηματικών, ο Χίλμπερτ και οι συνεργάτες του τυποποίησαν τις σχετικές αποδείξεις και εξέτασαν τις προκύπτουσες δομές με έναν τρόπο που ικανοποιούσε τα κριτήρια των ενορατιστών⁵⁰. Το πρόγραμμα κατάρρευσε όταν ο Γκαϊντελ έδειξε ότι η ιδέα των μαθηματικών σαν περιεκτικό και αποδεικτικά συνεπές σύστημα ήταν ασυμβίβαστη. Ακολουθώντας τον Αϊνστάιν οι Reichenbach, Grünbaum, και Michael Friedmann ανέπτυξαν νέες φιλοσοφίες πάνω στον χώρο, το χρόνο και την επιβεβαίωση, ενώ η κβαντομηχανική άνοιξε μια άβυσσο μεταξύ του χωροχρόνου και της ύλης και έκλεισε την παραδοσιακή άβυσσο μεταξύ παρατηρητή και πραγματικότητας με τρόπο που προβληματίζει τους επιστήμονες και προκαλεί στους φιλόσοφους ταραχή. Ο Wittgenstein και ο Quine αποκάλυψαν τους ευσεβείς πόθους που είναι συνυφασμένοι στον λογικό εμπειρισμό· βιολόγοι, χημικοί, ιστορικοί, κοινωνικοί επιστήμονες με την βοήθεια φιλοσόφων επαναξίωσαν μια ανεξαρτησία που κατείχαν κατά τον 19ο αιώνα.

⁴⁷ *Περί ζώων μορίων [De partibus animalium]* 663b27 κε

⁴⁸ Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁴⁹ Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁵⁰ Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

Περιορισμένος από τα ερείπια άλλοτε καλών θεμελιωμένων προτύπων γνώσης, ο Kuhn, στα 1962, πρότεινε μια νέα και, για τους περισσότερους φιλοσόφους, μάλλον ανατρεπτική αφήγηση της επιστημονικής αλλαγής. Σαν τον Αριστοτέλη, ο Kuhn έδωσε έμφαση στον συνεργατικό χαρακτήρα της επιστήμης και τον ρόλο των από κοινού χρησιμοποιούμενων γεγονότων, εννοιών, διαδικασιών. Αλλά υποστήριξε επίσης ότι η αλλαγή (η 'εξέλιξη' στις παλαιότερες φιλοσοφικές εκδοχές) θα μπορούσε να διαρρήξει όλους τους λογικούς δεσμούς με το παρελθόν. Υιοθετώντας τις απόψεις του, κάποιος δεν θα μπορούσε πλέον να υποθέτει ότι η επιστήμη επισωρεύει γεγονότα ή ότι οι θεωρίες μπορούν να αναχθούν, κατά προσέγγιση, στις πιο ακριβόλογες και πιο περιεκτικές διάδοχές τους.⁵¹

Το βιβλίο του Kuhn, *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, ήταν η τελευταία μεγάλη απόπειρα μέχρι τώρα να υποταχθεί μια περίπλοκη πρακτική, η επιστήμη, στην αφηρημένη σκέψη. Συγκρούστηκε με σημαντικά συστατικά του ρασιοναλισμού. Μετά το 1962 οι φιλόσοφοι προσπάθησαν ή να ενισχύσουν αυτά τα συστατικά είτε να αποδείξουν ότι δεν βρίσκονταν σε κίνδυνο, ή εισήγαγαν λιγότερο δεσμευτικούς κανόνες ή διαφορετικά εστιάστηκαν σε προβλήματα φαινομενικά ανέγγιχτα από τον Kuhn.⁵² Παλαιότερες προσεγγίσεις παράγουν ακόμα ενδιαφέροντα αποτελέσματα (παράδειγμα η κατά Bayes αναβίωση από τον Achinstein των συζητήσεων του 19ου αιώνα για το φως και την ύλη, που φαινόταν να απαιτεί μια λιγότερο συστηματική αφήγηση). Η συζήτηση μεταξύ ρεαλισμού και εμπειρισμού, που άλλαξε με την άφιξη της κβαντομηχανικής και οξύνθηκε με τις παρεμβάσεις των G. Maxwell, Richard Boyd, Ernan McMullin, Putnam, van Fraassen, Cartwright και άλλων, είναι ζωντανή όσο ποτέ. Ήδη πριν τον Kuhn ορισμένοι συγγραφείς είχαν επιλέξει γνωστικά μοντέλα επιστημονικής γνώσης που είναι νατουραλιστικά - δεν κάνουν διαχωρισμό ανάμεσα σε λογικούς και εμπειρικούς 'νόμους της σκέψης' - και βασίζονται σε επιμέρους μόνο ορθολογικά πρότυπα προσαρμογής. Άλλοι είχαν δώσει έμφαση σε λεπτομέρειες και εναντιώθηκαν σε πρόωρες γενικεύσεις. Αυτοί οι ερευνητές εκτιμούν όσα έκανε ο Kuhn αλλά πιστεύουν ότι η προσέγγισή του είναι ακόμα πάρα πολύ αφηρημένη. Μελετούν συγκεκριμένα γεγονότα, παίρνουν συνεντεύξεις, εισβάλλουν σε εργαστήρια, προκαλούν επιστήμονες, εξετάζουν τις τεχνολογίες τους, την εικόνα τους προς τα έξω, τις αντιλήψεις τους και εξερευνούν

⁵¹ Κ.Δ. Γεωργόγλη, *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, εκδ .Δ. Παπαδήμα, Αθήνα

⁵² Τσελλερ_Νεστλε, *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

τους συχνά άγριους ανταγωνισμούς μεταξύ απόψεων, σχολών και μεμονωμένων ερευνητικών ομάδων.⁵³

Ένα ζήτημα που συχνά έχει αγνοηθεί ή έχει αντιμετωπιστεί με έναν δογματικό τρόπο είναι η αυθεντία της επιστήμης⁵⁴. Είναι η επιστήμη η καλύτερη μορφή γνώσης που κατέχουμε ή είναι απλώς αυτή που έχει την μεγαλύτερη επιρροή; Αυτός ο τρόπος να τίθεται το ερώτημα έχει καταστήσει τώρα απηρχαιωμένος. Η επιστήμη δεν είναι ένα πράγμα, είναι πολλά· δεν είναι κλειστή αλλά ανοιχτή σε νέες προσεγγίσεις. Αντιρρήσεις στην καινοτομία και στις εναλλακτικές λύσεις προέρχονται από συγκεκριμένες ομάδες με κατοχυρωμένα συμφέροντα κι όχι από την επιστήμη σαν σύνολο. Είναι συνεπώς δυνατό να κερδηθεί η κατανόηση και να λυθούν προβλήματα συνδυάζοντας κομμάτια και θρύψαλα της 'επιστήμης' με εκ πρώτης όψεως 'μη επιστημονικές' γνώμες και διαδικασίες. Η αρχιτεκτονική, η τεχνολογία, η δουλειά στην τεχνητή νοημοσύνη, την επιστήμη της διοίκησης, την οικολογία, τη δημόσια υγεία και την κοινωνική ανάπτυξη αποτελούν τέτοια παραδείγματα. Καθαρά θεωρητικά αντικείμενα έχουν επωφεληθεί από ξένες επεμβάσεις. Κάποιος μπορεί να πετύχει ακόμα και μένοντας τελείως εκτός 'επιστήμης'. Πολλοί μη επιστημονικοί πολιτισμοί υποστήριξαν τα μέλη τους υλικά και πνευματικά. Βέβαια αντιμετώπισαν δυσκολίες - αλλά το ίδιο έπαθε και ο βασισμένος στην επιστήμη Δυτικός πολιτισμός μας. Ο παλιός ανταγωνισμός ανάμεσα σε πρακτική και θεωρία και ο σχετιζόμενος ανταγωνισμός ανάμεσα σε 'επιστημονικές' και 'μη επιστημονικές' προσεγγίσεις μπορεί να επιβιώνει ακόμα στην πράξη, ή σύμφωνα ,με κάποια αρχαϊκά σλόγκαν· εντούτοις έχει χάσει την περισσότερη από την φιλοσοφική του δηκτικότητα.⁵⁵

⁵³ Κ.Δ. Γεωργόγλη, *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, εκδ .Δ. Παπαδήμα, Αθήνα

⁵⁴ Τσελλερ_Νεστλε ,*Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδορίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000

⁵⁵ Κ.Δ. Γεωργόγλη, *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, εκδ .Δ. Παπαδήμα, Αθήνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΝΟΗΜΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

2.1 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Ως σημασιολογία, ορίζεται η επιστημονική μελέτη της γλωσσικής σημασίας. Με σημείο εκκίνησης τη γλώσσα-ως-σύστημα , και στο πλαίσιο της δομικής σημασιολογίας, έχουν μελετηθεί:

(α) οι σημασιολογικές σχέσεις της συνωνυμίας (π.χ. στέγη - σκεπή), της υπωνυμίας (π.χ. λουλούδι > τριαντάφυλλο κλπ.), της αντωνυμίας (π.χ. μικρός - μεγάλος) κλπ.

(β) η ανάλυση των λέξεων σε σημασιολογικά συστατικά, δηλαδή σε ελάχιστες σημασιακές μονάδες από τον συνδυασμό των οποίων προκύπτει η σημασία της λέξης (π.χ. «άντρας»: +ΑΡΣ, +ΕΝΗΛ, +ΑΝΘΡ)

(γ) η οργάνωση του λεξιλογίου μιας γλώσσας σε σημασιολογικά πεδία : π.χ. όροι που καλύπτουν το πεδίο του χρωματικού φάσματος, του πλέγματος των σχέσεων συγγενείας κλπ.)⁵⁶. Με το ίδιο πάντα σημείο εκκίνησης, και στο ειδικότερο πλαίσιο της τυπικής σημασιολογίας, έχει μελετηθεί

(δ) η σημασία των προτάσεων όπως προκύπτει από τον συνδυασμό των σημασιών των επιμέρους στοιχείων που τις απαρτίζουν (αρχή της συνθετικότητας: η σημασία μιας πρότασης είναι συνάρτηση της σημασίας των μερών της)

(ε) η σύνδεση των γλωσσικών εκφράσεων με την εξωγλωσσική πραγματικότητα (σε τί δηλαδή -μπορούν να- αναφέρονται στον κόσμο·(έκταση) και με τίνοσ τη μεσολάβηση (διάταση

⁵⁶ Crystal, D. [1991] 2003. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 5η έκδ. Οξφόρδη & Cambridge, MA: Blackwell

(στ) ο καθορισμός των συνθηκών κάτω από τις οποίες οι προτάσεις καθίστανται αληθείς ή ψευδείς (συνθήκες αλήθειας [truth-conditions])⁵⁷. και αυτό γιατί «γνωρίζω τη σημασία μιας πρότασης» σημαίνει «γνωρίζω το σύνολο των συνθηκών αλήθειας που θα πρέπει να εξασφαλίζει ένας κόσμος προκειμένου η πρόταση να αληθεύει (σε αυτό τον κόσμο)», σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση. Στο πλαίσιο της τυπικής λογικής (προτασιακή, κατηγορηματική, τροπική, χρονική λογική) με τις τεχνητές της γλώσσες επιχειρείται να φωτιστούν πλευρές της γλωσσικής σημασίας - κάτι που αναδεικνύει τις διαφορές των φυσικών γλωσσών από τις τεχνητές και το πολύ πλουσιότερο περιεχόμενο των πρώτων.⁵⁸

Με σημείο εκκίνησης τη γλώσσα-ως-χρήση, και στο πλαίσιο της λεγόμενης επικοινωνιακής προσέγγισης, η μελέτη επικεντρώνεται στη σημασία ως προϊόν συγκεκριμένων περιστάσεων επικοινωνίας⁵⁹. Απαντώντας στην ερώτηση Είναι αλήθεια ότι ο Γιάννης έχει μείνει χωρίς κοπέλα αυτόν τον καιρό; του συνομιλητή της, π.χ., η ομιλήτρια μπορεί να κάνει (μια) χρήση της πρότασης Μαθαίνω ότι κάνει πολλά ταξίδια στην Καβάλα αυτό τον καιρό για να υπονοήσει ότι ο Γιάννης σχετίζεται με κάποια νεαρή κάτοικο αυτής της πόλης - διατηρώντας παράλληλα το δικαίωμα να αρνηθεί ότι δήλωσε ποτέ κάτι τέτοιο (: συνομιλιακό υπονόημα). Είναι φανερό ότι τέτοιες δυνατότητες απόκλισης της σημασίας ενός εκφωνήματος σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα -γλωσσικά, όπως στο δικό μας παράδειγμα, ή μη- από την τυπική προτασιακή σημασία -άθροισμα συνθηκών αλήθειας δικαιολογούν τον όρο εκφωνηματική (σε αντίθεση με την προτασιακή) σημασία και αφήνουν έκθετη την αυστηρή διάκριση ανάμεσα σε σημασιολογία και πραγματολογία⁶⁰

Με σημείο εκκίνησης τον ομιλητή, τέλος, η μελέτη της γλωσσικής σημασίας θεωρεί την ανθρώπινη αισθησιοκινητική εμπειρία και αντίληψη του κόσμου ως βάση

⁵⁷ Bussmann, H. 1996. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Μτφρ. & επιμ. G. Trauth & K. Kazzazi. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.

⁵⁸ Bussmann, H. 1996. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Μτφρ. & επιμ. G. Trauth & K. Kazzazi. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge

⁵⁹ Crystal, D. [1991] 2003. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 5η έκδ. Οξφόρδη & Cambridge, MA: Blackwell

⁶⁰ Bussmann, H. 1996. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Μτφρ. & επιμ. G. Trauth & K. Kazzazi. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.

για τη δομή -όχι απλώς τη σημασιακή- της ανθρώπινης γλώσσας (γνωσιακή σημασιολογία). Εκφράσεις που τυπικά έχουν να κάνουν με τα αισθητήρια της αφής ή της όρασης, π.χ., εμφανίζουν διαγλωσσικά την τάση να αποκτούν τη σημασία του κατανοείν και του λογίζεσθαι: όπως πιάνουμε ένα χέρι έτσι «πιάνουμε» και ένα νόημα, όπως βλέπουμε ένα ηλιοβασίλεμα έτσι «βλέπουμε» και μια ιδέα. Μοχλός για τη συγχρονική συνάρτηση των δύο πεδίων (πολυσημία), του πιο προσιτού με το λιγότερο προσιτό, και κεντρική πρωταγωνίστρια της προσέγγισης είναι η (εννοιακή) μεταφορά . Εξίσου ενδιαφέρουσα πάντως είναι και η διαχρονική διάσταση του φαινομένου, καθώς προσφέρει ένα βαθύτερο μηχανισμό εξήγησης στην ιστορική σημασιολογία (ετυμολογία , σημασιακή αλλαγή /εξέλιξη των λέξεων μέσα στον χρόνο): τα (μονοσήμαντα) σημερινά αντιλαμβάνομαι-καταλαβαίνω και θεωρώ-ιδέα (αρχικά 'μορφή'), π.χ., προήλθαν από παλιότερες σημασίες που ενέπιπταν στα (πιο προσιτά) πεδία της αφής και της όρασης, αντίστοιχα. Αυτή η ανθρωποκεντρική αντίληψη της σημασίας γνωρίζει στις μέρες μας ιδιαίτερη άνθηση⁶¹.

⁶¹ Βελούδης, Γ. 2005. *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.

2.2 ΠΩΣ ΤΑ ΝΟΗΜΑΤΑ ΜΕΤΑΒΙΒΑΖΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ.

Το φαινόμενο όπου πώς με τη γλώσσα μπορούμε να μεταβιβάσουμε νοήματα, ονομάζεται σημασιολογία και είναι ένα αντικείμενο που εκτός από τους επιστήμονες απ' το χώρο της τεχνητής νοημοσύνης έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό διαφόρους επιστήμονες⁶².

Είναι ένα θέμα με το οποίο όσο περισσότερο ασχολείται κανείς, τόσο πιο δύσκολο φαίνεται. Μια θεωρία για τη σημασιολογία της γλώσσας, που φαίνεται πολύ φυσική είναι μάλλον αυτή που πρώτη έρχεται στο μυαλό του αμύητου, είναι ότι η σημασία μιας πρότασης, συντίθεται από τις σημασίες των λέξεων που την αποτελούν, οι οποίες δίνονται από ορισμούς, όπως αυτούς που βρίσκει κανείς στα λεξικά. Αυτή η αντιμετώπιση⁶³ έχει τρία βασικά προβλήματα:

1. Αν προσπαθήσουμε να ορίσουμε τη σημασία των λέξεων μιας γλώσσας με τη βοήθεια ορισμών που δίνονται στην ίδια γλώσσα, τότε για να καθορίσουμε τη σημασία μιας λέξης, θα πρέπει να καθορίσουμε τη σημασία του ορισμού της. Για να το κάνουμε αυτό, θα πρέπει για κάθε λέξη του ορισμού να ανατρέξουμε και πάλι στο «λεξικό» μας για να καθορίσουμε τη σημασία της, κ.ο.κ. Αφού όλες οι λέξεις ορίζονται με τη βοήθεια του «λεξικού» αργά ή γρήγορα θα οδηγηθούμε σε φαύλους κύκλους.
2. Το δεύτερο πρόβλημα είναι το πώς θα κάνουμε τους ορισμούς μας ακριβείς. Το νόημα των λέξεων βρίσκεται στο μυαλό των ανθρώπων που μιλούν τη γλώσσα – είναι ένα είδος γνώσης. Η γνώση αυτή μάλιστα – η γλωσσική γνώση – μπερδεύεται με τη γενική γνώση μας για τον κόσμο. Επίσης κάθε άνθρωπος έχει διαφορετικές γνώσεις απ' όλους τους άλλους. Αν για παράδειγμα χρησιμοποιούσαμε για τη λέξη «φάλαινα» τον ορισμό: «μεγάλο

⁶² Αλεξιάδου, Α-Σ (2012). *Ιστορία και Φιλοσοφία Επιστημών-Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικό Κέντρο ΑΤΕΙΘ

⁶³ Σταυρούλα Τσινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», *Δευκαλίων*, 13/2-3, 1995, 137-173

θηλαστικό που ζει στη θάλασσα και ...» τότε θα λέγαμε για κάποιον που δεν ξέρει ότι η φάλαινα είναι θηλαστικό ότι δεν γνωρίζει τη σημασία της λέξης φάλαινα; Ένα άλλο πρόβλημα είναι το τι γίνεται στην περίπτωση που υπάρχουν διαφορές στο πως καταλαβαίνουν μια λέξη διάφοροι χρήστες της γλώσσας; Για παράδειγμα μπορεί ένας φυσικός να καταλαβαίνει τη λέξη «ορμή» διαφορετικά από κάποιον που δεν ξέρει φυσική. Τίνος την εκδοχή θα πρέπει να διαλέξουμε σ' αυτήν την περίπτωση;

3. Μια άλλη μεγάλη αδυναμία της θεωρίας μας είναι ότι δεν λαμβάνει υπ' όψη της τις ιδιαιτερότητες της περίπτωσης στην οποία χρησιμοποιείται μια λέξη ή πρόταση. Η πρόταση «ωραίος καιρός!» έχει πολύ διαφορετικό νόημα όταν λέγεται για μια ηλιόλουστη μέρα και όταν λέγεται για μια μέρα που βρέχει καταρρακτωδώς (ειρωνικά). Επίσης συνήθως για να καταλάβει κάποιος το πραγματικό νόημα μιας πρότασης πρέπει να χρησιμοποιήσει την κοινή λογική του για να βγάλει κάποια συμπεράσματα. Μπορούμε π.χ. να πούμε στο φίλο μας σε ένα μπαρ «πήγε τρεις η ώρα» και στην ουσία να εννοούμε «Θέλω να φύγουμε». ⁶⁴

Έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα.. Έχει προταθεί η χρήση μιας μεταγλώσσας για την περιγραφή των λέξεων. Καθώς επίσης έχει προταθεί να γίνεται διαχωρισμός της σημασίας μιας λέξης ή φράσης σε δυο συνιστώσες. Μια συνιστώσα ανεξάρτητη από τα συμφραζόμενα που να ισχύει για κάθε χρήση, και μια που να εξαρτάται απ' την περίπτωση. Μια ιδέα είναι οι ορισμοί του λεξικού να περιορίζονται στην πρώτη, και η σχέση με τα συμφραζόμενα να αντιμετωπίζεται χωριστά, με κάποιον άλλο τρόπο. ⁶⁵

Ένα άλλο πρόβλημα της σημασιολογίας είναι η μη κυριολεκτική χρήση της γλώσσας. Φαινόμενα όπως η μεταφορά, ειρωνεία, υπερβολή κ.α. αφθονούν στη γλώσσα και το νόημα μιας πρότασης στην οποία παρουσιάζεται ένα απ' αυτά τα

⁶⁴ Σταυρούλα Τσινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», Δευκαλίων, 13/2-3, 1995, 137-173

⁶⁵ Σταυρούλα Τσινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», Δευκαλίων, 13/2-3, 1995, 137-173

φαινόμενα δεν μπορεί να συντεθεί από τους ορισμούς των λέξεων που την αποτελούν.⁶⁶

Συγκεκριμένα η μεταφορά, είναι ένα φαινόμενο που όπως υποστηρίζουν οι Lakoff και Johnson⁶⁷ δεν μπορεί να αγνοηθεί ή να αντιμετωπιστεί ως εξαίρεση. Σύμφωνα με τους συγγραφείς αυτούς, η μεταφορά είναι πολύ βασικό στοιχείο τόσο της γλώσσας όσο και του τρόπου που σκεφτόμαστε. Χωρίς τη μεταφορά η ικανότητα μας για σκέψη και λογικό συμπερασμό θα ήταν σκιά της πραγματικής.

Μια απ' τις ιδέες που επηρέασαν τη σκέψη μας για τη σημασιολογία της γλώσσας περισσότερο είναι αυτή του «γλωσσικού παιχνιδιού» που οφείλεται στον φιλόσοφο L. Wittgenstein⁶⁸. Στο έργο του «φιλοσοφικές έρευνες» αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως ένα συνονθύλευμα από γλωσσικά παιχνίδια. Γλωσσικό παιχνίδι ονομάζει μια συγκεκριμένη χρήση της γλώσσας από κάποιους ανθρώπους για κάποιο σκοπό. Το πιο απλό παράδειγμα που δίνει είναι το εξής:

Ας φανταστούμε δυο ανθρώπους, ένα χτίστη και το βοηθό του, που κατά τη διάρκεια της δουλειάς τους χρησιμοποιούν μια πολύ απλή και πρωτόγονη γλώσσα. Η γλώσσα τους περιλαμβάνει μόνο τις λέξεις «τούβλο», «κολόνα», «πλάκα» και «δοκάρι» που αντιστοιχούν στα οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιούν. Κατά τη διάρκεια του χτισίματος, ο χτίστης δίνει μονολεκτικές εντολές στο βοηθό του όπως «τούβλο», και ο βοηθός αντιδρά δίνοντάς του το υλικό που ονομάζει αυτή η λέξη.

Η βασική ιδέα είναι ότι η σημασία μιας λέξης καθορίζεται απ' τη χρήση της στη γλώσσα. Εδώ για παράδειγμα η σημασία της πρότασης «τούβλο» για τον βοηθό είναι ότι στο άκουσμά της πρέπει να πάρει ένα τούβλο απ' τον σωρό με τα αντικείμενα που έχει αντιστοιχήσει σ' αυτή τη λέξη και να το δώσει στον χτίστη. Ένα άλλο γλωσσικό παιχνίδι που περιγράφει είναι το εξής:

Το παιδί πηγαίνει στο μανάβη και του δίνει το σημείωμα που του έδωσε η μητέρα του. Ο μανάβης διαβάζει στο σημείωμα την πρόταση «πέντε μήλα». Ο μανάβης έχει

⁶⁶ Σταυρούλα Τσινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», Δευκαλίων, 13/2-3, 1995, 137-173

⁶⁷ Quinton Anthony, «Οι δύο φιλοσοφίες του Wittgenstein. Συζήτηση με τον Bryan Magee», Μετάφρ. Ζηνοβία Δρακοπούλου, Εποπτεία 97 (1985), 75-87

⁶⁸ Σταυρούλα Τσινόρεμα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», Δευκαλίων, 13/2-3, 1995, 137-173

μάθει να χρησιμοποιεί τη λέξη «πέντε» (και γενικά της λέξεις που αντιστοιχούν σε αριθμούς) ως εξής: Λέει απ' έξω την ακολουθία με τα αριθμητικά που έχει αποστηθίσει από πριν (ένα δύο τρία) και για κάθε λέξη παίρνει ένα μήλο και το βάζει στην τσάντα του παιδιού. Όταν φτάσει στο «πέντε» σταματά. Σε αυτό το γλωσσικό παιχνίδι η σημασία της λέξης «πέντε» καθορίζεται πλήρως απ' τον τρόπο που τη χρησιμοποιεί ο μανάβης.⁶⁹

Η *Tractatus Logico-Philosophicus* έργο του Wittgenstein (*Λογικο-Φιλοσοφική Πραγματεία*) αποτελεί το μοναδικό φιλοσοφικό έργο που δημοσίευσε ενόσω ήταν εν ζωή. Σήμερα θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά κείμενα του 20ού αιώνα, εγκαινιάζοντας μία νέα κατεύθυνση στη φιλοσοφία που αφορούσε στην ανάλυση της γλώσσας. Γράφτηκε, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και ενώ ο Βιτγκενστάιν υπηρετούσε στον Αυστροουγγρικό στρατό. Δημοσιεύτηκε αρχικά στη Γερμανία το 1921, με τον τίτλο *Logisch-Philosophische Abhandlung*, στο περιοδικό *Annalen der Naturphilosophie*. Ο μεταγενέστερος λατινικός τίτλος προτάθηκε από τον Τ.Ε. Μουρ παραπέμποντας συνειδητά στο έργο του Σπινόζα *Tractatus Theologico-Politicus*⁷⁰.

Αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τον Κύκλο της Βιέννης καθώς και μία σημαντική επίδραση στη σχολή ανάλυσης του Κέμπριτζ στη δεκαετία του 1920 και του 1930. Ενέπνευσε το ρεύμα του λογικού θετικισμού που με τη σειρά του υπήρξε ένα από τα πιο επιδραστικά φιλοσοφικά κινήματα του 20ού αιώνα. Μετά την ολοκλήρωσή του, ο Βιτγκενστάιν πίστευε πως είχε λύσει όλα τα παραδοσιακά προβλήματα της φιλοσοφίας, την οποία εγκατέλειψε για περίπου μία δεκαετία. Αργότερα, αναθεώρησε αρκετές από τις ιδέες που είχε καταγράψει στην *Tractatus*. Έργο δύσκολο στην κατανόηση, χαρακτηρίζεται ως ένα πιο αινιγματικά φιλοσοφικά κείμενα που δημοσιεύτηκαν ποτέ, που ενέπνευσε εκτεταμένη βιβλιογραφία, χωρίς ωστόσο να υπάρχει μία γενική συμφωνία ως προς την ερμηνεία του⁷¹.

Τα κύρια θέματα που πραγματεύεται ο Βιτγκενστάιν είναι η λογική δομή των προτάσεων, η φύση του λογικού συμπερασμού και τα όρια της σκέψης και της γλώσσας. Κεντρικό θέμα στο έργο κατέχει η διάκριση ανάμεσα στο *λέγειν* και στο

⁶⁹ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

⁷⁰ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

⁷¹ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

δεικνύται, το περιττό της θεωρίας των τύπων στη λογική και το μη εκφράσιμο των ηθικών αληθειών. Αντιμετωπίζει τα θεμελιώδη προβλήματα της φιλοσοφίας, τα οποία κατά τον Βιτγκενστάιν είναι αποτέλεσμα της παρανόησης της λογικής της γλώσσας. Σύμφωνα με τον ίδιο, το νόημα του βιβλίου συνοψίζεται στη φράση πως «ό,τι μπορεί γενικά να ειπωθεί, μπορεί να ειπωθεί με σαφήνεια και για όσα δεν μπορεί να μιλάει κανείς, για αυτά πρέπει να σιωπάινει». Μία από τις κεντρικές ιδέες που υποστηρίζει είναι πως ορισμένες αλήθειες είναι αδύνατο να εκφραστούν αλλά μόνο να διαφανούν. Ένα από τα επιτεύγματα της *Tractatus* ήταν και η ερμηνεία των συναρτήσεων αλήθειας ως ταυτολογιών και όχι ως γενικών κανόνων της λογικής όπως θεωρούνταν έως τότε.⁷²

Οι βασικές προτάσεις και κύριες θέσεις του έργου είναι οι εξής:

1. Ο κόσμος είναι όλα όσα συμβαίνουν.
2. Το γεγονός, είναι η ύπαρξη καταστάσεων πραγμάτων.
3. Κάθε σκέψη είναι μία λογική εικόνα των γεγονότων.
4. Η σκέψη είναι μια πρόταση με νόημα.
5. Η πρόταση είναι μια συνάρτηση αλήθειας των στοιχειωδών προτάσεων.
6. Η γενική μορφή της συνάρτησης αλήθειας είναι $[\bar{p}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})]$.
 1. \bar{p} δηλώνει όλες τις ατομικές προτάσεις
 2. $\bar{\xi}$ δηλώνει οποιοδήποτε σύνολο προτάσεων, και
 3. $N(\bar{\xi})$ δηλώνει την άρνηση των προτάσεων που συνιστούν το $\bar{x}i$.
7. Για όσα δεν μπορεί να μιλά κανείς θα πρέπει να σιωπάινει.⁷³

Η πρώτη πρόταση αποτελεί εισαγωγή στην οντολογία του Βιτγκενστάιν και ορίζει τον κόσμο όχι ως το σύνολο των πραγμάτων, σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη, αλλά των γεγονότων (γερμ. *Tatsache*). Ένα γεγονός είναι η ύπαρξη καταστάσεων πραγμάτων (*Sachverhalt*), οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούν συνδυασμούς των αντικειμένων. Για τον Βιτγκενστάιν κάθε αντικείμενο είναι απλό και δεν μπορεί να είναι σύνθετο διότι αποτελεί την ουσία του κόσμου. Μετά την έκθεση της οντολογίας του, ο Βιτγκενστάιν επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα του

⁷² Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

⁷³ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

πώς αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος τον κόσμο, εισάγοντας την απεικονιστική θεωρία του (ή «θεωρία του συμβολισμού» κατά τον Ράσελ) σύμφωνα με την οποία, ο άνθρωπος «σχηματίζει εικόνες των γεγονότων». Μία εικόνα, κατά τον Βιτγκενστάιν, είναι ένα μοντέλο της πραγματικότητας, της οποίας τα αντικείμενα αντιστοιχούν στα στοιχεία της εικόνας. Η ίδια η εικόνα συνιστά ένα γεγονός και ο τρόπος με τον οποίο συσχετίζονται τα στοιχεία της, δηλαδή η δομή της, φανερώνει και τον τρόπο συσχέτισης των πραγμάτων. Με αυτό τον τρόπο «η εικόνα συνδέεται με την πραγματικότητα και φθάνει ως αυτήν». Όπως σημειώνει ο Βιτγκενστάιν, ανάμεσα στην εικόνα και την πραγματικότητα πρέπει να υπάρχει κάτι ταυτόσημο, ώστε το ένα να αποτελεί εικόνα του άλλου. Η αλληλεπίδραση εικόνας και πραγματικότητας καθιστά αναγκαία την εμπειρία, προκειμένου να διαπιστωθεί αν μία εικόνα είναι αληθής ή ψευδής, καθώς δεν υπάρχει *a priori* αληθής εικόνα.

Ο Βιτγκενστάιν αναζητά τους όρους που θα πρέπει να πληροί μία τέλεια, από την πλευρά της λογικής, γλώσσα. Σημειώνει πως κάθε πρόταση είναι μία εικόνα και συνεπώς αποτελεί ένα μοντέλο της πραγματικότητας, ενώ κάθε σκέψη είναι με τη σειρά της μία λογική εικόνα των γεγονότων και απεικονίζει τον κόσμο. Για τον Βιτγκενστάιν, μία πρόταση είναι ένα σύμβολο με νόημα, το οποίο αποκτά σημασία μόνο μέσα στην πρόταση. Προκειμένου να μπορεί να καταφάσκει ένα γεγονός θα πρέπει να υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στη δομή της πρότασης και στη δομή του γεγονότος. Το κοινό αυτό στοιχείο όμως, δεν μπορεί να *ειπωθεί* με τη γλώσσα παρά μόνο να *δειχθεί*, γιατί οτιδήποτε θα μπορούσαμε να πούμε θα ήταν απαραίτητο να έχει και πάλι την ίδια δομή. Ο Βιτγκενστάιν επιχειρεί μία σύγκριση της γλωσσικής έκφρασης με τη γεωμετρία. Ένα γεωμετρικό σχήμα μπορεί να προβληθεί με πολλούς τρόπους, καθένας από τους οποίους αντιστοιχεί σε μία διαφορετική γλώσσα, ωστόσο οι ιδιότητες του αρχικού σχήματος παραμένουν αμετάβλητες, ανεξάρτητα από τον τρόπο προβολής τους. Οι ιδιότητες αυτές αντιστοιχούν με τη σειρά τους στο κοινό στοιχείο που πρέπει να έχει η πρόταση και το γεγονός⁷⁴.

Ο Βιτγκενστάιν διακρίνει μεταξύ *σημείου* και *συμβόλου*, θεωρώντας πως το προτασιακό σημείο είναι υλικό και αντιληπτό, ενώ το *σύμβολο* είναι οτιδήποτε έχουν κοινό όλα τα σημεία που χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν την ίδια σκέψη. Οι συγχύσεις δημιουργούνται όταν δύο διαφορετικά σύμβολα μοιράζονται ένα κοινό σημείο την ίδια στιγμή που σημαίνουν κάτι διαφορετικό. Για παράδειγμα, η λέξη

⁷⁴ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

«είμαι» μπορεί να έχει την έννοια του «υπάρχω» αλλά και την έννοια της *ισοδυναμίας*. Ο τρόπος με τον οποίο μπορούμε να απαλλάξουμε τη φιλοσοφία από τέτοιου είδους εγγενείς συγχύσεις, κατά τον Βιτγκενστάιν, είναι η χρήση μίας γλώσσας σημείων που να μην επιτρέπει διαφορετικές σημασίες στα σημεία, μία «ιδεατή γλώσσα» που υπακούει στη λογική σύνταξη, όχι προς αντικατάσταση των συνηθισμένων γλωσσών αλλά προκειμένου να επιλυθούν συγκεκριμένα προβλήματα. Μία από τις κεντρικές ιδέες που αναπτύσσει, αφορά στην ύπαρξη θεμελιωδών συγχύσεων στη φιλοσοφία, οι οποίες οφείλονται στη λανθασμένη χρήση της γλώσσας και από τις οποίες η μόνη διέξοδος είναι η εφαρμογή μιας γλώσσας που υπακούει κατά τον Βιτγκενστάιν στη «λογική γραμματική». Τα περισσότερα φιλοσοφικά ερωτήματα για τον Βιτγκενστάιν δεν είναι λανθασμένα αλλά α-νόητα, συνεπώς δεν μπορούμε να απαντήσουμε σε αυτά αλλά μόνο να πιστοποιήσουμε πως δεν έχουν νόημα. Θεωρεί επιπλέον πως όλη η φιλοσοφία είναι μία κριτική της γλώσσας και σκοπός της η διασαφήνιση των σκέψεων. Με τη φιλοσοφία, τίθενται τα όρια ανάμεσα σε ό,τι έχει νόημα και ό,τι είναι α-νόητο. Κατά τον Βιτγκενστάιν, υπάρχουν εκείνα που δεν εκφράζονται μέσω της γλώσσας αλλά μπορούν μόνο να *δειχθούν*. Αυτά συνθέτουν τον «μυστικό χώρο» (*das Mystische*), όπως τον ονομάζει, όπου ανήκει η μεταφυσική και η ηθική.⁷⁵

⁷⁵ Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*, μετάφραση Θανάσης Κιτσόπουλος, εκδόσεις Παπαζήση, 1978

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

3.1 Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ.

Την φιλοσοφία του 20ου, αλλά και του 21ου αιώνα έχει απασχολήσει ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο το νόημα και η γλώσσα σχετίζονται με την πραγματικότητα. Αυτό ήταν αποτέλεσμα, κατά μεγάλο βαθμό, της επανάστασης της λογικής που ξεκίνησε από τους Frege, (1984) και Russell (1999). Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της αναλυτικής φιλοσοφίας είναι η παραδοχή ότι ‘η φιλοσοφία της γλώσσας’ είναι τα θεμέλια της φιλοσοφίας του υποκειμένου. Αν και η παραδοχή αυτή δεν είναι αποδεκτή από πολλούς, όλοι σχεδόν συμφωνούν ότι τα φαινόμενα του νοήματος παρουσιάζουν τα περισσότερα από τα πιο δύσκολα και άλυτα προβλήματα της φιλοσοφίας⁷⁶.

Το νόημα μίας λέξης δείχνει να βρίσκεται ταυτόχρονα έξω στον κόσμο και μέσα σε άλλες λέξεις. Για παράδειγμα, το νόημα της λέξης αυτοκίνητο σχετίζεται ταυτόχρονα με τα αντίστοιχα αντικείμενα στο δρόμο, αλλά και με άλλες λέξεις με τις οποίες συνδυάζεται προκειμένου να σχηματιστούν προτάσεις οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν για να εκφράσουν κάποιον ισχυρισμό, όπως τα ‘αυτοκίνητα είναι μηχανές’, μία ερώτηση, όπως ‘τι αυτοκίνητο είναι αυτό;’, να προειδοποιήσουν, ‘πρόσεχε το αυτοκίνητο που έρχεται’ κτλ. Οτιδήποτε άλλο και να εμπλέκεται στο νόημα, είναι αρκετά ξεκάθαρο το ότι οι δύο παραπάνω ρόλοι είναι πολύ σημαντικοί. Εάν κάποιος γνωρίζει το νόημα της λέξης ‘αυτοκίνητο’, τότε θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοήσει που και πως αναφέρεται η λέξη αυτή σε πράγματα του περιβάλλοντος (του εξωτερικού κόσμου – σε μία κατάσταση πραγμάτων) και θα πρέπει να μπορεί να χρησιμοποιεί την λέξη αυτή σε αρκετές προτάσεις.⁷⁷

⁷⁶ Hook, Sidney, «Bertrand Russell (Ένα πορτραίτο από μνήμης)». Μετάφρ. Ζηνοβία Δρακοπούλου. Εποπτεία 95 (1984), 963-982

⁷⁷ Hook, Sidney, «Bertrand Russell (Ένα πορτραίτο από μνήμης)». Μετάφρ. Ζηνοβία Δρακοπούλου. Εποπτεία 95 (1984), 963-982

Επομένως, μια σημασιολογική θεωρία του νοήματος θα πρέπει να μπορεί να εξηγήσει τον διττό ρόλο των λέξεων.

Στη σημασιολογική θεωρία του Frege (1984) οι δύο αυτοί ρόλοι εξηγούνται ταυτόχρονα⁷⁸. Ο Frege, αντιστοιχεί με κάθε σημαντικό (που έχει νόημα) μέρος της γλώσσας μία αναφορά (*reference*). Η αναφορά μιας έκφρασης είναι, αρκετά διαισθητικά, αυτό το οποίο αντιπροσωπεύει ή συμβολίζει. Η αναφορά της έκφρασης «Σαντορίνη» είναι ένα συγκεκριμένο νησί. Το ενδιαφέρον στην προσέγγιση του Frege ήταν ο ισχυρισμός του ότι οι αναφορές των επί μέρους στοιχείων μιας πρότασης συνεισφέρουν με ένα συστηματικό τρόπο στην αλήθεια ή στην ανακρίβεια της πρότασης.⁷⁹

Έτσι, η αλήθεια ή η ανακρίβεια της πρότασης ‘η Σαντορίνη είναι νησί των Κυκλάδων’ καθορίζεται από τις αναφορές των επί μέρους λέξεων και από τον τρόπο με τον οποίο συνδυάζονται. Το πρόβλημα που παρουσιάζεται με αυτή τη θεώρηση του νοήματος είναι ότι εάν αντικατασταθεί μία λέξη στην παραπάνω πρόταση με μία άλλη που έχει την ίδια αναφορά, η αλήθεια ή η ανακρίβεια της πρότασης δεν θα αλλάξει, αλλά για κάποιον που δεν γνωρίζει το νόημα (επομένως και την αναφορά της καινούργιας λέξης) η πρόταση θα δείχνει ανακριβής. Έτσι, η πρόταση ‘η Στρογγύλη είναι ένα νησί των Κυκλάδων’ θα δείχνει λάθος σε περίπτωση που κάποιος δεν γνωρίζει το νόημα της λέξης ‘Στρογγύλη’. Αν λοιπόν το νόημα είναι αυτό που καθορίζει το αληθές ή το λάθος μιας πρότασης, τότε, προφανώς, θα πρέπει να υπάρχει κάτι παραπάνω στο νόημα μιας πρότασης από τις αναφορές των επιμέρους στοιχείων της.⁸⁰

Ο Frege αντιλήφθηκε σχεδόν γρήγορα το πρόβλημα και επέκτεινε τη θεωρία του προσθέτοντας την έννοια της *αίσθησης* (*sense*). Η αίσθηση μιας έκφρασης δεν είναι η αναφορά της, αλλά ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται σε μια κατάσταση πραγμάτων. Κάθε αίσθηση καθορίζει μια αναφορά, αλλά σε μία αναφορά μπορεί να αντιστοιχηθούν πολλές αισθήσεις. Η βασική θεώρηση του Frege είναι ότι οι

⁷⁸ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

⁷⁹ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

⁸⁰ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

αισθήσεις είναι αφηρημένες καταστάσεις πραγμάτων και όχι ιδέες στο μυαλό ενός πράκτορα. Αν και η έννοια της αίσθησης διορθώνει το πρόβλημα, υπάρχει μια πολύ γενικότερη ερώτηση σχετικά με τη συγκεκριμένη θεώρηση, την οποία ο Frege δεν απαντάει. Δεδομένου ότι οι λέξεις αναφέρονται σε καταστάσεις πραγμάτων, πως μπορεί κανείς να εξηγήσει αυτή την αναφορική σχέση; Τι είναι αυτό που κάνει οποιαδήποτε λέξη να μπορεί να αναφέρεται σε κάποια κατάσταση πραγμάτων;⁸¹

Μία απάντηση, η οποία όμως παραμένει αρκετά αόριστη, είναι ότι οι λέξεις έχουν το νόημα που τους δίνεται μέσα από τη χρήση που κάνει ο ομιλητής με κάθε λέξη. Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι ο *Λογικός Θετικισμός (Logical Positivism)* ο οποίος υποστηρίζει ότι το νόημα μιας πρότασης δίνεται από ότι χρειάζεται προκειμένου να επαληθευθεί η πρόταση. Σε αυτή τη περίπτωση το νόημα εξηγείται μέσω των ψυχολογικών καθώς και άλλων ικανοτήτων των ομιλητών να αποφανθούν για την ορθότητα της πρότασης⁸².

Ο Quine (1960) αντέδρασε στη θεώρηση του Frege. Συντάχθηκε με τους θετικιστές στο ότι το νόημα συνδέεται με την εμπειρία, αλλά υποστήριξε ότι η εμπειρία δεν σχετίζεται με απλές προτάσεις, αλλά με ολόκληρες θεωρίες⁸³. Η ερώτηση του Quine, 'τι αποδείξεις καθορίζουν ότι κάποιος σημαίνει κάτι κάνοντας συγκεκριμένους ήχους' δείχνει ότι η μόνη αποδεκτή απόδειξη μπορεί να είναι συμπεριφερσιακή (αναφερόμενη στη συμπεριφορά) και επομένως απορρίπτει οποιαδήποτε επίκληση στις δυνατότητες της ενδοσκόπησης ή των 'αισθήσεων' του Frege⁸⁴.

Σύμφωνα με τον Frege στο έργο του «*Εννοιογραφία*» η έννοια της σημασιολογικής τιμής είναι αυτό το χαρακτηριστικό μιας έκφρασης που καθορίζει την συνεισφορά της στην αλήθεια (ή το ψεύδος) μιας πρότασης. Η σημασιολογική

⁸¹ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

⁸² Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

⁸³ Murray Murphey, *The Development of Quine's Philosophy* (Heidelberg, Springer, 2012) (Boston Studies in the Philosophy of Science, 291).

⁸⁴ Murray Murphey, *The Development of Quine's Philosophy* (Heidelberg, Springer, 2012) (Boston Studies in the Philosophy of Science, 291).

τιμή μιας πρότασης είναι η τιμή της αληθείας της. Για τον Frege οι τιμές αληθείας είναι δύο (αληθές-ψευδές) και είναι αντικείμενα⁸⁵.

Το πρόβλημα εδώ παραμένει ίδιο, και ίσως να είναι ακόμη μεγαλύτερο, διότι καμία συμπεριφοριστική απόδειξη δεν μπορεί να προσδιορίσει το νόημα μιας λέξης, εφόσον είναι δυνατόν να κατασκευάζει κανείς εναλλακτικές και ασύμβατες 'μεταφράσεις' της απόδειξης. Ο Quine προσπαθεί να ξεπεράσει το πρόβλημα ισχυριζόμενος ότι η μετάφραση είναι απροσδιόριστη και η αναφορά είναι ανεξιχνίαστη. Με άλλα λόγια, δεν μπορούν να υπάρξουν αποδείξεις για το τι οι λέξεις και οι αντίστοιχες προτάσεις σημαίνουν⁸⁶.

Μία άλλη προσπάθεια να εξηγηθεί το νόημα έγινε από τον Davidson (1984) ο οποίος προσπάθησε να εξηγήσει το νόημα μέσω της αλήθειας, η οποία έδειχνε εκείνη την εποχή πιο λογικά εξηγήσιμη από το νόημα. Συγκεκριμένα, ο Tarski (1969) απασχολούμενος με την επιστήμη της λογικής, όρισε την τιμή της αλήθειας για προτάσεις συγκεκριμένων τυπικών (formal) γλωσσών. Έτσι απέδειξε πως μπορούν τυπικά να παραχθούν, μέσω των αξιωμάτων και των κανόνων της θεωρίας του, οι προτάσεις (τις οποίες ονόμασε 'Α-προτάσεις', ή 'T-sentences', δηλαδή, 'Αληθείς-Προτάσεις') που ανέφεραν αυτά που διαισθητικά θα λαμβάνονταν ως οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οποιαδήποτε πρόταση μιας γλώσσας είναι αληθής⁸⁷.

Ο Davidson πρότεινε τη θεωρία των αληθών προτάσεων του Tarski ως μια θεωρία του νοήματος. Ως γενική αρχή είχε την ιδέα, ότι μια θεωρία του νοήματος για μια γλώσσα, θα έπρεπε να εμπεριέχει, για κάθε δυνατή πρόταση της γλώσσας αυτής, μια πρόταση που θα παρέχει το νόημά της. Η πιο προφανής περίπτωση είναι αυτή της ομοφωνίας, όπου η απόδοση του νοήματος μιας πρότασης είναι η ίδια η πρόταση. Για παράδειγμα, η πρόταση 'η Σαντορίνη είναι νησί των Κυκλάδων' σημαίνει ότι 'η Σαντορίνη είναι νησί των Κυκλάδων'. Αυτό φαίνεται αρκετά επιφανειακό, αλλά ο Davidson παρατήρησε ότι εάν αντικατασταθεί ο όρος 'σημαίνει' στην παραπάνω πρόταση με τον όρο 'είναι αληθής αν και μόνο εάν', το αποτέλεσμα θα είναι μία Α-πρόταση, για την οποία ο Tarski έδειξε τον τρόπο με τον οποίο αποδεικνύεται. Αυτός

⁸⁵ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295

⁸⁶ Murray Murphey, *The Development of Quine's Philosophy* (Heidelberg, Springer, 2012) (Boston Studies in the Philosophy of Science, 291).

⁸⁷ Hahn, Lewis Edwin (ed.). *The Philosophy of Donald Davidson, Library of Living Philosophers* XXVII. Chicago: Open Court. 1999

δεν είναι άλλος από τον τρόπο με τον οποίο η αλήθεια των προτάσεων καθορίζεται συστηματικά από τις σημασιολογικές ιδιότητες των επιμέρους στοιχείων της. Συνεπώς, χρησιμοποιώντας τη θεωρία των αληθών προτάσεων του Tarski ως μια θεωρία του νοήματος, ο Davidson εισήγαγε την ιδέα ότι *το νόημα μιας πρότασης ισούται με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η πρόταση αυτή αληθεύει (συνθήκες αληθείας)*. Τα προβλήματα παραμένουν στην θεωρία του Davidson, εφόσον δεν χρησιμοποιεί την έννοια της αίσθησης και επομένως, δεν μπορεί να εξηγήσει τα φαινόμενα που μέσω αυτής της έννοιας απάντησε ο Frege. Είναι προφανές ότι το να δώσει κανείς τις συνθήκες αληθείας των προτάσεων ‘η Σαντορίνη είναι νησί των Κυκλάδων’ και ‘η Στρογγύλη είναι νησί των Κυκλάδων’ δεν λύνει το πρόβλημα, εφόσον και οι δύο προτάσεις έχουν τις ίδιες συνθήκες αληθείας⁸⁸.

Ο Davidson απαντάει σε αυτό το πρόβλημα λέγοντας ότι είναι άλλο πράγμα να κατασκευάζει κανείς μια θεωρία που αποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η σημασιολογικές ιδιότητες ολόκληρων__προτάσεων σχηματίζονται συστηματικά από τις σημασιολογικές ιδιότητες των επιμέρους στοιχείων τους και άλλο να αποδείξει κανείς πως μια τέτοια θεωρία εφαρμόζεται σε ξεχωριστούς ομιλητές. Το δεύτερο χρειάζεται επίκληση των πεποιθήσεων του κάθε χρήστη της γλώσσας, την εξερεύνηση των οποίων Ο Davidson δεν ξεκινά, αλλά υποστηρίζει ότι η πεποίθηση και το νόημα είναι αλληλεξαρτώμενα και συνεχίζει ισχυριζόμενος ότι κανένας και τίποτα δεν μπορεί πραγματικά να έχει πεποιθήσεις εάν δεν έχει παράλληλα μία δημόσια γλώσσα⁸⁹.

Αρκετοί φιλόσοφοι δεν συμμερίζονται τη θέση του επειδή από τη μία πλευρά είναι αναμφισβήτητο το γεγονός ότι συγκεκριμένοι μη-γλωσσολογικοί πράκτορες (όπως ο σκύλος και ο πίθηκος) έχουν πεποιθήσεις και από την άλλη, πιστεύουν ότι το νόημα μπορεί να εξηγηθεί μέσω του περιεχομένου των νοητικών καταστάσεων του πράκτορα⁹⁰.

⁸⁸ Hahn, Lewis Edwin (ed.). *The Philosophy of Donald Davidson, Library of Living Philosophers* XXVII. Chicago: Open Court. 1999

⁸⁹ Hahn, Lewis Edwin (ed.). *The Philosophy of Donald Davidson, Library of Living Philosophers* XXVII. Chicago: Open Court. 1999

⁹⁰ Hahn, Lewis Edwin (ed.). *The Philosophy of Donald Davidson, Library of Living Philosophers* XXVII. Chicago: Open Court. 1999

Μια αρκετά σημαντική πρόταση προς αυτή την κατεύθυνση έγινε από τον Grice (1957)⁹¹ ο οποίος πρότεινε ότι το νόημα των προτάσεων μπορεί να αναχθεί στην πρόθεση του ομιλητή να επιφέρει μια πεποίθηση στον ακροατή μέσω της αναγνώρισης από τον τελευταίο της συγκεκριμένης πρόθεσης. Αν και η προσέγγιση του Grice δεν είναι πολύ δημοφιλής στη σύγχρονη επιστήμη, η ιδέα του να αναχθεί το νόημα στις ψυχολογικές καταστάσεις των ομιλητών είναι ευρέως αποδεκτή. Αυτό δικαιολογείται λόγω του μεγάλου βαθμού υποχώρησης της φιλοσοφίας της γλώσσας την εποχή διατύπωσης των συγκεκριμένων θεωριών, αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο στη φιλοσοφία της νόησης. Η άμεση συνέπεια ήταν ότι το πρόβλημα του νοήματος μετατράπηκε στο πρόβλημα της εκ προθέσεως συμπεριφοράς και κατ' επέκταση, της γνωστικής διεργασίας που την υποστηρίζει⁹².

Τέλος αξίζει να αναφερθούμε στη θέση του Locke βάση της οποίας ο άνθρωπος γεννιέται άδειος από έννοιες. Τα πάντα κατ' αυτόν στηρίζονται στην εμπειρία. Στο *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση* του Locke συναντάμε τον ορισμό της ελευθερίας η οποία κατά τον συγγραφέα είναι η αρχή για κάθε αντίληψη, σύμφωνα με τον οποίο: « στο μέτρο που ο άνθρωπος έχει τη δύναμη να σκέπτεται ή να μην σκέπτεται, να κινείται ή να μην κινείται, σύμφωνα με την προτίμηση ή την εκλογή του πνεύματός του, τόσο είναι ελεύθερος αντίθετα, όσο δεν είναι στη δύναμη του ανθρώπου να δρα ή να μη δρα, στο μέτρο που και το δρα και το μη δρα δεν εξαρτώνται από την προτίμηση του πνεύματός του τόσο ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος, αν και ίσως η δράση που κάνει είναι εκούσια. Έτσι, ελευθερία δεν μπορεί να υπάρχει εκεί που δεν υπάρχει ούτε σκέψη, ούτε βουλευτικό ούτε βούληση, αλλά μπορεί να υπάρχουν σκέψη και βούληση χωρίς ελευθερία»⁹³. Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η ελευθερία θεωρείται ως δύναμη, και έτσι όταν μια σκέψη είναι τέτοια που έχουμε τη δύναμη να την απομακρύνουμε ή να τη διατηρήσουμε, σύμφωνα με την προτίμηση του πνεύματός μας, βρισκόμαστε σε ελευθερία από την άποψη αυτή. Από την άλλη, όπως στα βασανιστήρια ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος να απομακρύνει την ιδέα του πόνου, έτσι, άλλοτε, κάποιο σφοδρό πάθος δρα πάνω στο πνεύμα μας και δεν επιτρέπει να σκεφτούμε άλλα πράγματα τα οποία θα προτιμούσαμε⁹⁴.

⁹¹ Grice, H.P. (1957). "Meaning", *Philosophical Review*, 66(3). Reprinted as ch.14 of Grice 1989, pp. 213–223.

⁹² Grice, H.P. (1957). "Meaning", *Philosophical Review*, 66(3). Reprinted as ch.14 of Grice 1989, pp. 213–223.

⁹³ Locke John, *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση*, μτφ. Λιόνη Γ., εκδ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΑΗ, σ.102

⁹⁴ Ο. π. σ. 103

Η ελευθερία, λοιπόν, του υποκειμένου είναι μια δύναμη του, που του επιτρέπει την επιλογή πράξης ή αποχής από την πράξη, η ακόμα και την επιλογή σκέψεων, επομένως ο άνθρωπος είναι ελεύθερος αν δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο τόσο στο να κάνει αυτό που επιλέγει και επιθυμεί, όσο και στο να μην το κάνει⁹⁵. Όποτε οι άνθρωποι δεν έχουν εξίσου τη δυνατότητα να πράξουν κάτι ή όχι και όποτε το να πράξουν ή όχι κάτι δεν προκύπτει από την προτίμηση του μυαλού τους, δεν είναι ελεύθεροι αλλά εξαναγκασμένοι. Έτσι, ελευθερία υπάρχει εκεί που υπάρχει δυνατότητα επιλογής και όπως δεν μπορούμε να επιλέξουμε σωματικές λειτουργίες όπως το πότε η καρδιά μας χτυπάει η όχι, έτσι και αναφορικά με τις σκέψεις μας είμαστε ελεύθεροι μόνο όταν έχουμε τη δύναμη να επιλέξουμε ποιες σκέψεις μας απασχολούν και όχι σε σχέση με το αν σκεφτόμαστε ή όχι⁹⁶. Η αναγκαιότητα προκύπτει όταν η σκέψη απουσιάζει ή όταν η σκέψη δεν έχει τη δύναμη να κατευθύνει τη συμπεριφορά και τη δράση μας. Όταν κάποιος έχει νόηση και είναι ικανός να επιθυμεί κάτι και δρα σε αντίθεση με την προτίμηση της σκέψης του, τότε είναι εξαναγκασμός, ενώ όταν σταματά ή περιορίζει μια πράξη σε αντίθεση με τη βούλησή του.⁹⁷

⁹⁵ “Locke’s Philosophy of the Mind”, by Bennett Jonathan, *The Cambridge Companion to Locke*, ed. Chappell Vere, Cambridge University Press 1994, σ. 94

⁹⁶ Locke John, *An essay concerning human understanding*, copyright Bennett Jonathan, 2004, 74

⁹⁷ ο. π. σ. 77

3.2 ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ

Οι πληροφορίες και τα νοήματα αποτελούν ένα σημαντικό μέρος του κόσμου μέσα στον οποίο δρουν τα διάφορα γνωστικά συστήματα, καθώς επίσης και των ίδιων των γνωστικών πρακτόρων. Είναι προφανές ότι υπάρχουν κάποια είδη σχέσεων μεταξύ των πληροφοριών και των νοημάτων. Όταν κανείς διαβάζει μια εφημερίδα, ρίχνει το ενδιαφέρον του στα άρθρα που έχουν κάποιο νόημα σε σχέση με τα υποκειμενικά ενδιαφέροντά του. Τα εν λόγω νοήματα μπορεί να διαφέρουν (ακόμη και σε μεγάλο βαθμό) από εκείνα που παρακίνησαν τους συγγραφείς των άρθρων.⁹⁸

Γενικότερα, ένας κεραυνός θα δημιουργήσει διαφορετικά νοήματα σε ένα γνωστικό σύστημα (που έχει τον ρόλο του παρατηρητή), στην περίπτωση που ο τελευταίος βρίσκεται στην παραλία ή σε ένα κλειστό και προστατευμένο καταφύγιο. Ένας βάτραχος είναι οπλισμένος με ένα οπτικό σύστημα που του δίνει τη δυνατότητα να παρατηρεί αντικείμενα στο μέγεθος ενός εντόμου ή ενός σκουληκιού, δεδομένου ότι αυτά θα κινούνται αναλόγως. Αντιθέτως, η οπτική πληροφορία ενός φαγητού που δεν κινείται, δεν θα δημιουργήσει κανένα νόημα στον βάτραχο. Το αρσενικό τζιτζίκι καλεί το θηλυκό για ζευγάρωμα και αναπαραγωγή παράγοντας ένα συγκεκριμένο ήχο. Ο συγκεκριμένος ήχος αποκτά νόημα σύμφωνα με τη δυνατότητα επιβίωσης του συγκεκριμένου είδους. Αυτά τα χαρακτηριστικά παραδείγματα δείχνουν ότι οι ερωτήσεις σχετικά με τη φύση και το περιεχόμενο του νοήματος σε σχέση με την αντίστοιχη πληροφορία, προκύπτουν σε πολλές και ποικίλες καταστάσεις της καθημερινότητας των γνωστικών πρακτόρων⁹⁹.

Σχεδόν σε ολόκληρη την πορεία της επιστήμης, φιλόσοφοι και επιστήμονες ερευνούσαν το νόημα των λέξεων, των προτάσεων, της γλώσσας και γενικότερα των διαφόρων σημείων τα οποία επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, στον 20^ο αιώνα, η αναλυτική φιλοσοφία, έχοντας ως βασικά της εργαλεία τη λογική και τη γλώσσα, συσχέτισε το νόημα των προτάσεων με το βαθμό αληθείας ή ψεύδους που τις χαρακτήριζε¹⁰⁰.

Από την πιο τεχνοκρατική πλευρά της επιστήμης, ο Shannon (1948) ανέπτυξε έναν τρόπο για τη μέτρηση του περιεχομένου της πληροφορίας σε ένα μήνυμα.

⁹⁸ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

⁹⁹ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰⁰ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

Ωστόσο, η φόρμουλα του Shannon δεν λάμβανε καθόλου υπόψη το νόημα της πληροφορίας, εφόσον θεωρούταν άσχετο για το μηχανιστικό πρόβλημα που καλούταν να επιλύσει. Αργότερα, ο MacKay (1969) πρότεινε να οριστεί το νόημα της πληροφορίας σε σχέση με τον προσανατολισμένο σε κάποιο σκοπό (target-oriented) ρόλο της σε μια επικοινωνία. Αν και η προσέγγιση του MacKay ήταν αρκετά πιο πλήρης από αυτή του Shannon, ήταν πολύ γενική για να μπορέσει να δώσει μια εξήγηση σχετικά με την δημιουργία και ανάπτυξη του νοήματος σε ένα γνωστικό σύστημα¹⁰¹.

Ειδικότερα, υπήρξαν αρκετές θεωρήσεις σχετικά με τη δυνατότητα μιας ‘σημαντικής πληροφορίας’ (meaningful information) να τροφοδοτεί τα κίνητρα και τις πεποιθήσεις των γνωστικών πρακτόρων. Παρόλα αυτά, καμία από αυτές τις προσεγγίσεις δεν μπόρεσαν να εξηγήσουν το νόημα ως μια ξεχωριστή έννοια, ανεξαρτήτως της πληροφορίας που σχετιζόταν με αυτό ή το σύστημα με το οποίο το διαχειριζόταν¹⁰².

Στην πορεία για μια τέτοια αναζήτηση, ο πιο ‘φανερός’ δρόμος ήταν αυτός της σύνδεσης του νοήματος με το μυαλό (νου) του γνωστικού πράκτορα. Γενικότερα, ο όρος ‘νόημα’ μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ποικίλους τρόπους. Τα περισσότερα λεξικά συνδέουν το ‘νόημα’ με την δράση ενός ανθρώπινου μυαλού (και γενικότερα ενός γνωστικού συστήματος) ή/και με τη λειτουργία των σημείων (σημάτων) και των ‘καταστάσεων των πραγμάτων’ τις οποίες αναπαριστούν. Η σύνδεση γίνεται μέσω της *αίσθησης* (sense) που δημιουργεί ένα σημείο (μία λέξη, μία πρόταση, κτλ.) στο μυαλό ενός πράκτορα, ή/και μέσω της οντότητας που επικοινωνεί στο μυαλό του πράκτορα μέσω της συγκεκριμένης λέξης, πρότασης, και οποιουδήποτε άλλου σημείου που παίζει τον ίδιο ρόλο.¹⁰³

Επομένως, η έννοια του νοήματος είναι σχεδόν γενικά αποδεκτή, ως κατά κάποιο τρόπο, *συνδεδεμένη* με την πληροφορία που επεξεργάζεται το γνωστικό σύστημα. Η σύνδεση αυτή με το γνωστικό σύστημα έχει μερικές σημαντικές επιπτώσεις στην βαθύτερη κατανόηση της έννοια του νοήματος. Συγκεκριμένα, κανείς θεωρεί ότι η σύνδεση της έννοιας του νοήματος στις δραστηριότητες και τις επιδόσεις ενός γνωστικού πράκτορα, εμμέσως συνδέει την κατανόηση του νοήματος στην κατανόηση του μυαλού του γνωστικού πράκτορα. Ειδικότερα, κάθε πληροφορία

¹⁰¹ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰² Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰³ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

που επεξεργάζεται από ένα γνωστικό σύστημα, συνεπάγεται την ανάμιξη ενός μυαλού και κατ' επέκταση, την παρουσία ευφυΐας, λογικής, συναισθημάτων, σκέψεων, κοινής λογικής, κτλ.). Επομένως, η έννοια του νοήματος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα χαρακτηριστικά και τις επιδόσεις του μυαλού ενός γνωστικού συστήματος.¹⁰⁴

Η εν λόγω σύνδεση, αν και έμμεση, έχει σημαντικές συνέπειες στην κατανόηση της έννοιας του νοήματος, επειδή κανείς δεν γνωρίζει πραγματικά το μυαλό των γνωστικών συστημάτων. Το μυαλό ενός γνωστικού συστήματος αποτελεί ακόμη μεγάλο μυστήριο, το οποίο προσπαθούν να ανακαλύψουν, έμμεσα ή άμεσα σχεδόν όλες οι επιστήμες.¹⁰⁵

Ως εκ τούτου, η μελέτη του μυαλού είναι ποικίλη (φιλοσοφία, νευρολογία, τεχνητή νοημοσύνη (TN), ψυχολογία, γνωστική επιστήμη, κτλ.). Τα αποτελέσματα αυτών των περιοχών μελέτης είναι ποικίλα και πολλές φορές αντικρουόμενα, έτσι ώστε μερικοί ερευνητές να θεωρούν ότι η γενικότερη φύση του μυαλού, είναι προς το παρόν, έξω από το πεδίο της επιστημονικής γνώσης¹⁰⁶.

Ωστόσο, αν και η σύνδεση της έννοιας του νοήματος με το μυαλό ενός γνωστικού πράκτορα δυσκολεύει την διερεύνηση του πρώτου, η αμεσότητα της εν λόγω σύνδεσης υποδεικνύει το σημείο εκκίνησης της διερεύνησης του νοήματος. Έτσι, η καινούργια πρόταση, σε αντίθεση με την κλασική συμπεριφερσιακή προσέγγιση, ήταν να ανοίξει το κουτί.¹⁰⁷

Θεωρητικοί και ερευνητές όπως οι Fodor (1975; 1984), Stich (1981), Block, (1981), Kim, (1984) και ο Churchland (1989; 1995) υποστηρίζουν ότι οι *εκ προθέσεως (intentional)* ψυχολογικές καταστάσεις (πεποιθήσεις, επιθυμίες, ελπίδες, φοβίες, υποθέσεις, κτλ.) πρέπει, εξ' ορισμού, να υλοποιούνται (πραγματοποιούνται) σε οντότητες που βρίσκονται εντός του μυαλού του γνωστικού συστήματος και οι οποίες, κατά κάποιον τρόπο, *αναπαριστούν (represent)* τον εξωτερικό κόσμο, ή αλλιώς, το περιβάλλον του συστήματος.¹⁰⁸

Οι όποιες διαφωνίες σχετικά με την παραπάνω θεώρηση εντοπίζονται στο τι είδους αντικείμενα είναι οι *καταστάσεις αναπαράστασης (representational states)* και στο τι σημαίνει ότι «αναπαριστούν» τον έξω κόσμο. Πρόκειται για συγκεκριμένες

¹⁰⁴ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰⁵ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰⁶ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰⁷ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹⁰⁸ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

πυροδοτήσεις νευρώνων ή βρίσκονται (υλοποιούνται/εμφανίζονται) σε υψηλότερα επίπεδα οργάνωσης, όπως για παράδειγμα τα λειτουργικά μοντέλα ενός λογισμικού; Μπορούν να πάρουν τη μορφή ενός μονοδιάστατου γλωσσολογικού συμβόλου ή μπορούν να είναι πιο ασαφή και κατανεμημένα; Παρόλα τα ερωτήματα που μπορούν να υπάρξουν σχετικά με το είδος, τη λειτουργία και τον τύπο των διαφόρων αναπαραστάσεων ενός πράκτορα, το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει αυτή η θεώρηση αντικατοπτρίζεται στο υποθετικό ερώτημα: εάν οι διάφορες ψυχολογικές καταστάσεις είναι οντότητες που βρίσκονται μέσα στο μυαλό του πράκτορα, τότε πως το γεγονός ότι αναπαριστούν τον εξωτερικό κόσμο διαφοροποιεί τη συμπεριφορά που υποτίθεται ότι ελέγχουν; Με άλλα λόγια, πώς κάτι που βρίσκεται εσωτερικά σε έναν πράκτορα και αναφέρεται σε κάτι εξωτερικά αυτού, ελέγχει και καθορίζει τη συμπεριφορά του; Τι και πώς συνδέει τις εσωτερικές αναπαραστάσεις του πράκτορα με τον εξωτερικό του κόσμο;¹⁰⁹

Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα είναι ότι προκειμένου να κατανοήσει κανείς αυτό που συμβαίνει στο μυαλό ενός πράκτορα, είναι απαραίτητο να κατανοήσει αυτό που συμβαίνει και στον εξωτερικό του κόσμο. Με άλλα λόγια, θα πρέπει κανείς να παρατηρήσει ταυτόχρονα τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται, τόσο το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό ενός πράκτορα. Σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει να δοθεί προσοχή στο γεγονός, ότι το περιβάλλον διαφορετικών πρακτόρων δεν διαμορφώνεται κατά τον ίδιο τρόπο. Έτσι, ενώ ένας άνθρωπος παρατηρεί τον υπολογιστή και τα βιβλία του μέσα στο δωμάτιό του, θα ήταν λάθος να ισχυριστεί κανείς ότι και το κατοικίδιό του έχει αναπαραστάσεις ‘υπολογιστή’ και ‘βιβλίων’ μέσα στο μυαλό του. Οι έννοιες και τα νοήματα του συγκεκριμένου ανθρώπου μπορεί να μην ταιριάζουν στα αντικείμενα του συγκεκριμένου κατοικίδιου και αντιστρόφως.¹¹⁰

¹⁰⁹ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

¹¹⁰ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάστηκαν οι βασικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις στην εξήγηση της έννοιας του νοήματος. Η αναζήτηση της εξήγησης του νοήματος στην γλωσσολογική του διάσταση συνάντησε αρκετά και δύσκολα προβλήματα, τα οποία οδήγησαν την αναζήτηση στην εξήγηση της εκ προθέσεως συμπεριφοράς ενός ατόμου και κατ' επέκταση, της γνωστικής διεργασίας που την υποστηρίζει. Η αναζήτηση αυτή αξιώνει την αποδοχή της θεώρησης δομικών οντοτήτων στο εσωτερικό του ατόμου(αναπαραστάσεις), οι οποίες βρίσκονται σε μια ορθή αντιστοίχιση με κάποια αντικείμενα (καταστάσεις πραγμάτων) του περιβάλλοντος (εξωτερικά του πράκτορα), προκειμένου να υπάρξει μια επιτυχημένη εκ προθέσεως συμπεριφορά του πράκτορα προς το αντικείμενο του περιβάλλοντός του. Το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων του ατόμου αποτελεί το νόημά του.

Στην περιγραφόμενη σχέση αντιστοίχισης, το νόημα που διαμορφώνει το άτομο αναφορικά με την εξωτερική κατάσταση πραγμάτων εξαρτάται, τόσο από το εσωτερικό του (δομή και οργάνωση) όσο και από το εξωτερικό του (ιδιότητες και ποικιλία περιβάλλοντος). Επομένως, το άτομο δεν δρα μονόδρομα προς το περιβάλλον, αλλά αλληλεπιδρά με αυτό. Ως εκ τούτου, το νόημα οδηγεί την εκ προθέσεως αλληλεπίδραση του ένσκοπου ατόμου με το περιβάλλον του, με τέτοιο τρόπο που προφανώς συνδέεται άμεσα, τόσο με την δημιουργία και παραγωγή όσο και με την εξέλιξη και μετατροπή, του νοήματος, αλλά και του ιδίου του ατόμου , αντιστοίχως και ταυτοχρόνως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- ❖ Αλεξιάδου, Α-Σ (2012). *Ιστορία και Φιλοσοφία Επιστημών-Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικό Κέντρο ΑΤΕΙΘ
- ❖ Αυγελή Ν., *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Θεσσαλονίκη 2004
- ❖ Αυγελή Ν., *Φιλοσοφία και ιστορία της επιστήμης*, Θεσσαλονίκη 1993
- ❖ Βέικος Θ., *Φιλοσοφία και Επιστήμη*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1980
- ❖ Βελούδης, Γ. 2005β. *Η σημασία πριν, κατά και μετά τη γλώσσα*. Αθήνα: Κριτική.
- ❖ Δ. Λυπουρλής, *Αριστοτέλης*, Θεσσαλονίκη 1980
- ❖ Δραγώνα-Μονάχου, Μυρτώ: «Οι ηθικοί αφορισμοί του Wittgenstein: Τα σύγχρονα Εις εαυτόν ή πώς ‘κουβεντιάζεται’ η σιωπή». *Φιλοσοφία* 10-11 (1980-81), 433-481
- ❖ Καστοριάδης Κ., *Φιλοσοφία και επιστήμη*, εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2003
- ❖ Οιζερμαν Τ., *Προβλήματα φιλοσοφίας και επιστήμης*, Gutenberg, Αθήνα 1986
- ❖ Παπαδημητρίου Ε., *Θεωρία της επιστήμης και ιστορία της φιλοσοφίας*, Gutenberg, Αθήνα 1988
- ❖ Παπαδημητρίου Ε., *Το πρόβλημα του κριτηρίου της αλήθειας στη σύγχρονη θεωρία της επιστήμης*, «Δωδώνη», τομ. ιε, Ιωάννινα 1986
- ❖ Τσινόρεμα Σταυρούλα, «Ο Wittgenstein και η συζήτηση γύρω από την γλωσσική κανονιστικότητα», *Δευκαλίων*, 13/2-3, 1995, 137-173

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- ❖ Bennett Jonathan, “Locke’s Philosophy of the Mind”, *The Cambridge Companion to Locke*, ed. Chappell Vere, Cambridge University Press 1994
- ❖ Bernal J. D., *Science in history*, London 1954
- ❖ Bussmann, H. 1996. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Μτφρ. & επιμ. G. Trauth & K. Kazzazi. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.

- ❖ Crystal, D. [1991] 2003. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 5η έκδ. Οξφόρδη & Cambridge, MA: Blackwell
- ❖ Frege's Technical Concepts" in Frege Synthesized: Essays on the Philosophical and Foundational Work of G. Frege, L. Haaparanta and J. Hintikka, Synthese Library, D. Reidel 1986 pp. 253–295
- ❖ Gleick, James, *The Information: A History, A Theory, A Flood*, Pantheon, 2011
- ❖ Grice, H.P. (1957). "Meaning", *Philosophical Review*, 66(3). Reprinted as ch.14 of Grice 1989, pp. 213–223.
- ❖ Hahn, Lewis Edwin (ed.). *The Philosophy of Donald Davidson, Library of Living Philosophers XXVII*. Chicago: Open Court. 1999
- ❖ Hook, Sidney, «Bertrand Russell (Ένα πορτραίτο από μνήμης)». Μετάφρ. Ζηνοβία Δρακοπούλου. Εποπτεία 95 (1984), 963-982
- ❖ Ingemar Düring, Ο Αριστοτέλης, παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του, μτφ. Π. Κοτζιά-Παντελή, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 1994, σελ.60-61
- ❖ Locke John, *An essay concerning human understanding*, copyright Bennett Jonathan, 2004, 74
- ❖ Locke John, *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση*, μτφ. Λιόνη Γ., εκδ. Αναγνωστίδη
- ❖ Murray Murphey, *The Development of Quine's Philosophy* (Heidelberg, Springer, 2012) (Boston Studies in the Philosophy of Science, 291).
- ❖ Quinton Anthony, «Οι δύο φιλοσοφίες του Wittgenstein. Συζήτηση με τον Bryan Magee», Μετάφρ. Ζηνοβία Δρακοπούλου, Εποπτεία 97 (1985), 75-87
- ❖ Windelband W. – Heimsoeth H., *Εγχειρίδιο ιστορίας της φιλοσοφίας*, μτφ, Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Α τόμος, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001
- ❖ Τσελλερ_Νεστλε *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μτφ .Χ. Θεοδωρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000